

ZIMANÊ KURDÎ

NAVÎN

2

2019/2020

AMADEKAR

Ev pirtûk ji aliyê Komîteya
Zimanê Kurdî ve hatiye
amadekirin.

LÊVEGER

- Komîteya Şopandinê
- Komîteya Fotoşopê
- Komîteya Redektheyê

Ev pirtûk ji aliyê Saziya Minhacan
ve, wek pirtûka wanedayînê, ji bo
dibistanan hatiye pejirandin.

NAVEROK

PERWERDEYA RAST	8
DARA Û MAMOSTE	10
HEVALTIYA RAST	15
COTYAR Û ZEVÎ.....	19
KÎ ME EZ.....	23
MÊŞÊN HINGIV.....	27
TÊKILIYA ÇANDÊ BI ZIMÊN RE	31
HERÊMEKE KURDISTANÊ.....	33
WELATÊ MIN	38
ŞIVANÊ BILÛRVAN	41
REXNEYA LI SER PERWERDEYÊ	50
KELHA ELODÎNO.....	56
PEZKOVIYÊN CIWAN.....	62
EZ.....	67
MELAYÊ CIZÎRÎ (1407-1481)	71
ROVIYÊ STEMKAR.....	76
GELIYÊ ZÎLAN.....	82
DAYÎKA MIN	86
GULBIHAR	88
DAXWAZNAME	94
DÎROK Û SIRÛD	97
BILBILÊ DILŞAD	102
NAME JI BO DAYÎKÊ	105
TILHELEF	111
GIRÎNGIYA XWENDINÊ.....	116

PEYAMA NEWROZÊ	119
SIYABENDÊ SILÎVÎ Û XECÊ	123
ZIMAN Û GEL.....	134
DR. QASIMLO.....	138
DÎLBEREK MIN DÎT BI ÇAVAN.....	143
SEYDAYÊ HÊJA OSMAN SEBRÎ	148
COTYARÎ	152

BEŞA 1

PERWERDEYA RAST

DARA Û MAMOSTE

HEVALTIYA RAST

COTYAR Û ZEVÎ

KÎ ME EZ

MÊŞÊN HINGIV

TÊKILIYA ÇANDÊ BI ZIMÊN RE

HERÊMEKE KURDISTANÊ

WELATÊ MIN

ŞIVANÊ BILÛRVAN

HÎNDARÎ 1

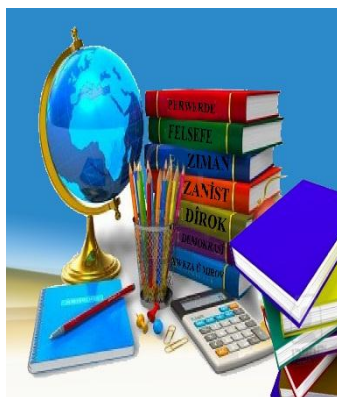
WANE 1

PERWERDEYA RAST

Perwerde, ew zanista hizrî û kiryarî ya encama ceribandina civakê ye ku weke karê fêkirina ciwanan tê nasîn. Civakbûyîna zarokan, bi çalakbûna perwerdeya civakê ve tê birêvebirin.

Perwerdeya zarokan ne erka desthilatdarî û dewletê ye, erka herî girîng a civakê ye. Ji ber ku zarok û

ciwan ên civakê ne. Civak, neçar e ku zarok û ciwanên xwe hem weke maf û hem jî weke erkeke sereke li gorî taybetiyên xwe yê xwezayî, xwedî bike. Ji bo ku civak hebûna xwe bide berdewamkirin, ev dibe mijareke sereke

û girîng di jiyane de. Ji bo vî mafî, perwerde mafekî pêroz e û çavkaniya xwe jî, ji hebûneke xwezayî digire.

Di pêvajoya dîroka şaristaniyan de yek ji çalakiyên herî mezin ên dijberî civakê, qutkirina zarok û ciwanan ji civakê ye. Vê jî bi du rêbazan pêk tînin an mezinên wan tune dikin û dikin kole, yan jî ji bo berjewendiyên desthilatdariyê werin berdewamkirin, zarok û ciwanan perwerde dikin.

Yek ji armancên herî girîng ên şeran; weke milkê herî binirx, zarok in. Keç û xortên ciwan bi van her du rêbazan digirin nava xwe û dijberî civakê bi kar tînin. Zarok û ciwanan ji cewherê civaka wan qut dikin; ziman, çand û dîrokeke cuda bi wan didin

fêrkirin. Armanca sereke ji cewherê wan biyanîkirin e. Di rastiye de perwerdekirina civakê ne di xema wan de ye. Sermayedarek, karkerên xwe bi çî awayî perwerde dike; desthilatdar jî ew qas kesên di bin desthilatdariya xwe de, bi heman hizrê perwerde dikin. Bi vî awayî ji jor heta jêr xelesa koletiyê didin avakirin.

Netew-dewletên ku di roja me de desthilatdariyên xwe, beriya her tiştî li ser zarok û ciwanên civakê bi riya perwerdeyê didin domandin. Zarok û ciwanên dewletê, bi hişmendiya dîrok, huner, ol û felsefeya ku li ser perwerde kirîn, êdî ew zarok nabin zarokên wê malbat û civakê, rasterast dibin zarokên desthilatdarê wê dewletê. Zorî, hêza heyberî û perwerdeyê ji bo pişaftina civakê, bûye çeka herî bihêz. Bi riya tv, înternet û rojnameyan di warê leşkerî, aborî û ya herî girîng jî, qirkirina çandî ya civakê, dixwazin temam bikin. Bi vî awayî desthilatdar dixwazin li dijî civakê, civakeke dijber bidin avakirin; li dijî civaka xwezayî, civaka desthilatdar bidin afirandin.

Civakeke ciwanên xwe winda kirî, berevajî vê jî, ciwanên civaka xwe winda kirî, ji windabûnê wêdetir jî, tê wateya ku xiyanet li rastiya hebûna xwe kirine.

Civak û kes li hemberî vê qirkirina çandê û pişaftina dewlet û desthilatdariyê, tenê bi têkoşîna li ser hîma civaka exlaqî û siyasî bi ser dikeve.

WANE 2

DARA Û MAMOSTE

Rojekê Dara ji xewê radibe, li demjimêra xwe temaşe dike, dibîne ku dema wî pir kêm maye. Bi lez û bez serçavên xwe dişo, berê xwe dide dibistanê û berî ku mamoste bikeve refê, Dara derbasî refê dibe. Piştî mamoste jî dikeve refê, dixwaze temaşeyî pirtûka Dara bike, lê Darayê belengaz, pirtûka xwe ji bîr kiribû.

Mamoste: "Dara! Ka pirtûka te?"

- Pirtûka min, li malê maye.

- Çima te li malê hiştiye?

- Ji ber ku demjimêr derbas bûbû, min lez kir, ji ber wê pirtûk nehat bîra min.

Mamoste:

- Here pirtûka xwe bîne û were.

Dara bi awayekî bêgêwil ji refê derdikeve û berê xwe dide malê. Di rê de rastî birayê xwe Gabar tê.

- Ew çi ye di destê te de?

- Pirtûka te ye! Dayîka min got: "Bibe, da ku birayê te ji waneya xwe nemîne."

Dema Gabar, pirtûkê dide dest birayê xwe, Dara temaşe dike, dibîne ku li şûna pirtûka zimên a bîrkariyê aniyê. Li ser wê bihêrs dibe.

- Ev çi ye, te anî?!

- Pirtûka te ye.

- Diviya te pirtûka zimên bianiya.

Piştî wê herdu bira bi hev re vedigerin malê. Dayîka wan:

- Lawê min tu çima hatî malê?

- Ez hatime pirtûka xwe.

- Ma, min pirtûka te rênêkiribû?

- Belê, lê we şaş rênêkiribû dayê.
Li şûna pirtûka zimên, Gabar
pirtûka bîrkariyê anîbû.

Li ser vê Dara pirtûka
xwe girt û çû dibistanê. Di
deriyê hewşa dibistanê de rastî
mamosteyê hîşedar hat.

- Tu çima dereng hatî?

- Min pirtûka xwe ji bîr
kiribû, ez çûm, min pirtûka
xwe anî. Agahiya mamosteya min ê waneyê ji min heye.

Piştî vê gotinê mamosteyê hîşedar pê re diçe û derbasî
refê dike. Li ser rewşa wî agahiyan ji mamosteya waneyê digire
û Dara jî, dest bi waneya xwe dike.

PEYV

Hêrs	: Acizî
Lez û bez	: Lezgîn
Hîşedar	: Nobedar, Zêrevan
Gêwil	: Moral

RASTNIVÎS

Gava ku gotûbêj di navbara çend kesan de çêdibe, heke gotina mirov di nava dunikê de neyê nîşandan, xêzekê datînin ber gotina mirov.

Mînak:

Dayîkê ji lawê xwe re got:

- Çima tu hatî malê?

PIRS

1- Ji bo çi sedemê Dara pirtûka xwe ji bîr kiribû?

2- Çima dema Gabarî pirtûk ji Dara re anî, Dara ew pirtûk nepejirand?

CUR Û AWA

Ev curenivîsa we xwendî, guftûgo ye.

Ji nivîsên di serpêhatiyekê de, di navbera çend kesan de axaftin bi awayê pirs û bersiv pêş dikevin re guftûgo tê gotin. Piranî guftûgo di serpêhatiyên de pêk tên.

Guftûgo di nava nivîsên bê amadekarî de cih digirin. Ji ber ku nivîskarê guftûgoyê jê ne aghdar e ku peyivîna di navbera du kesan de wê bi çi awayî pêş bikeve.

RÊZIMAN

Dengzanî:

Her weke ji wateya peyvê jî xuya dike, rêziman rêz û rêçikên ziman, nîşanî mirov dide. Diyar e ku tu ziman ne bê rêz û rêçik in. Deng, peyv û hevok li gorî hinek rêz û rêçikan pêk hatine.

Deng:

Bayê ku ji cîgera spî ya mirov derdikeve û diçe zengilorê, li vir bizavekê dide têlên deng; ew deng bi alîkariya qirik, lêv, diran, ziman, zimanê biçûk û poz, wêneyekê digire.

Li gorî we cudabûna di navbera deng û tîpan de çi ye?

Ji nîşaneyên ku deng didin nîşankirin re tîp tê gotin.

Di kurdî de 31 deng hene. Ji wêneyê deng an nivîskî re tîp tê gotin.

Tîp dibin du beş: Dengdêr û Dengdar

Dengdêr û taybetmendiyên wan:

Ji dengên ku rasterast ji dev derdikevin bêyî ku rastî tu astengiyan bên re tîpên dengdêr tê gotin.

Di zimanê kurdî de "8" tîpên dengdêr hene.

"A E Ê I Î O U Û"

Ev jî dibin du beş: "Dengdêrên dengdirêj û dengdêrên dengkurt."

Dengdêrên dengdirêj: "A Ê Î O Û"

Dengdêrên dengkurt: "E I U"

Li gorî rewşa lêvan jî, tîpên dengdêr dibin du beş: "Dengdêrên rast û dengdêrên girover."

Rast: "A I E Î Ê"

Girover: "O U Ê"

Dengdar û taybetmendiye wan:

Ji wan dengên ku bêyê tîpên dengdêr nikarin deng derxin re tîpên dengdar tê gotin.

Di zimanê kurdî de 23 tîpên dengdar hene.

"B C Ç D F G H J K L M N P Q R S Ş T V W X Y Z"

Li gorî awayê derxistina deng, dengdar dibin du beş: "Dengdarên berdewam û dengdarên neberdewam."

Dengdarên berdewam: ew dengên ku deng didin, lê bi awayê xwezayî nikarin derkevin.

1- Li gorî cîderka dengan

Li gorî cîderkê dengdarên kurdî

Lêvkî: b, m, p, w

Ev deng bi tevgera lêvan pêk tên. Di her sê dengên pêşîn (b, m, p) de her du lêv digihêjin hev, lê di dengê "w" de lêv nagihêjin hev.

Diranlêvkî: f, v

Ev deng bi tevgera diran û lêvan der tên. Diranên jorîn bi ser lêvên jêrîn de têne guvaştin.

Diranî: t, d, s, z, n

Bi tevgera zimên a li ser diranên pêşîn pêk tên.

Pêşezmandevî: c, ç, ş, j, y, l, r

Ezmandevî û qirikî: g, h, k, q, x

WANE 3

HEVALTIYA RAST

30.03.2007

Hevala min, piştî pazdeh salan careke din ez ketim nava deryayeke bêdawî. Ez bi tenê bûm. Çavên min li te digeriyên hevalê! Lê qet, min tu nedidîtî. Hevaltiya te ya rast, hevala min a hêja Şîlan, ez li wê hevaltiyê digirim.

Careke din di nava deryayeke bêbinî de, bi tena xwe ez mabûm. Bê te bûm û ji te dût bûm. Bi hesreta te û kulmek axa welatê xwe mabûm! Li ser wê axê jîn tê bîra min; ax û hezar ax!

Ez careke din bi hevaltiyeke ne rast re wiha rû bi rû dimam. Piştî wê hevaltiya me ya rast, ez êdî zû bi zû bi wê hevaltiya ne rast, baş têgihîştim. Pir zor bû ku ez beramberî ew qas zor û zehmetiyan bêm. Min kesayetên wiha ketine

pey berjewendiyên xwe yên kesayetî, dîtin. Lê bizane hevala min, ez dizanim, kîjan hevaltî rast e. Hinek kesayetên wiha berjewendîperest hene ku tiştê ne xema wan e. Tenê ji bo xwe veşêrin, dikarin her tiştên xerab li ser hevalên xwe bêjin.

Ez jî, ji bo vê yekê ketime nava
deryayeke bêbinî û ez mame bi
tenê digirim. Lê ronahiya li ser
rûyê te û hemû hevalên min ên
şehîd, riya rast

nîşanî min didin. Careke din
berê min didin deryaya jiyane
ya bêbinî.

Ş. Çîmen Herekol

JiPirtûka "Rêwiyên Azadiyê"

PEYV

Hesret: Bêrîkirin

Berjewendî: Sûd

Berjewendîperest: Kesên tenê sûtên xwe diparêzin.

Jîn: Jiyan

RASTNIVÎS

Bêhnok (,):

Di nava hevokê de cihê ku mirov lê bêhna xwe veke nîşan dide. Bi vî awayî, xwendina hevokê hêsantir dike. Lê divê ev bikaranîn wateya hevokê neguherîne. Ango bêhnok di cihê xwe de bê bikaranîn, ji ber ku bêhnok ne di cihê xwe de bê bikaranîn, an li cihê ku pêwîstî pê hebe û neyê bikaranîn, dibe ku wateya hevokê biguhere.

Mînak:

Bixwîne, weke birayê xwe xemsar nebe.

Bixwîne weke birayê xwe, xemsar nebe.

Peyvên hempeywir ên ku li pey hev rêz dibin, bi bêhnokê ji hev tên cudakirin.

Mînak:

Hozan, Lîloz, Berçem û Rêwan çûn geştê.

PIRS

1- Li gorî te, hevaltiya rast çawa ye?

2- Ji bo hevaltiyeke rast pêş bikeve, çi pêwîst e?

3- Tiştên ku Ş. Çîmen Herekol bi jiyane ve girê dida, çi bû?

CUR Û AWA

Nivîsa we xwendî, curenivîsa rojane ye. Ji ber ku di nivîsînê de dema pêkanîna bûyerê hatiye nivîsîn, dîroka rojê jî, lê hatiye zêdekirin. Ji nivîsnên bi vî awayî re em dibêjin nivîsên rojane (rojnivîs).

Girtina nivîsên rojane dibe dewlemendiyeke çandî û ramanî. Ji bo nivîsên rojane, plan nayê çêkirin. Piştî nivîsîna dîrokê, rasterast derbasî mijarê dibe. Hevokên tên bikaranîn, pêwîst e kurt, têgihiştî û bibandor bin.

Nivîsên rojane, ne ji bo weşandina di kovar û rojnameyan de tên nivîsîn

RÊZIMAN

Dema di peyvê de, tîpa "x" dikeve pêşiya tîpa "w" yê û bi hev re dengê hevpar derdixin, em ji wan re dibêjin pevdeng.

Mînak:

Xwendin, xwarin, xwê, xweda, xwîşk û ...

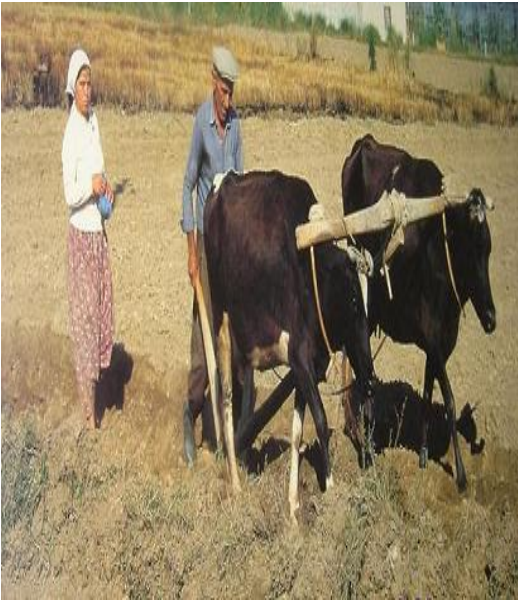
Di zimanê kurdî de tu tîp nakevin navbera "x û w" yê ji bilî peyva xew ew jî awarte ye.

Tîpên "o, u, û" piştî pevdengê nayên.

WANE 4

COTYAR Û ZEVÎ

Zevîkê ez negêj im
Te j' bîra xwe bavêjim
Bizane ez çi d'bêjim
Kul û derdan ved'rêjim
Ser û bin jan û êşim
Hew vê janê ved'kêşim

Heke te ne parêzim
Bizane ez nemêr im
Zevîkê bo te d'bêjim
Natirsim ez diwêrim
Mêr im têra xwe fêr im
Xudanê tevr û bêr im
Cotyarê destqilêr im
Nev'yê Kawey' Dilêr im
Sozbit, yar te bikêlim
Ji bo zordar nehêlim

Serê çepel vehêrim
Nav axa te veşêrim
Yan xwîna xwe birêjim
Hingê pitir dihêjim
Serbest û şad û têr im
Şehîdê xakê, zêr im

Li cem millet birêz im

Li cem millet birêz im

Sebrî Botanî

Em helbestvanê xwe binasin:

Sebrî Botanî yek ji rewşenbîr û helbestvanên kurd e. Ew di sala 1936'an de ji dayîk bûye. Destpêkê di medreseya olî de li gundê Sêgirka xwendiyê, lê piştî demeke kurt Botanî dest jê berdaye û çûye di dibistaneke fermî de xwendiyê. Piştî xwendina sê salan, wî dev ji dibistanê berdaye û ketiye nava karûbarên siyasî. Ji bo azadî û serxwebûna kurd û Kurdistanê xebitiye. Du dîwanên wî hene: "Dîwana Şîn û Şadî û Dîwana Dilistan".

RASTNIVÎS

Malika li jêr, bi awayekî rast di lînûsa xwe de binivîse û bixwîne.

zevîkê ez negêj im

te j' bîra xwe bavêjim

bizane ez çi d'bêjim

kul û derdan ved'rêjim

PIRS

- 1- Nivîskar pesnê çi dide?
- 2- Malika duyemîn a helbestê şîrove bike.

CUR Û AWA

Ji wan nivîsên ku li gorî pîvan û bareyan hatine birêkûpêkirin û bandorê li hestên mirovan dikin re **helbest** tê gotin.

Helbesta li jor, helbesteke **pastoral** e.

Helbestên pastoral: helbestên ku xwezayê ji xwe re dikin mijara şiroveyê ne. Jiyana şivan û gavanan, jiyana gundan, çanda çiyên, tore û kevneşopiyên zozanan û xweşikbûna xwezayê dibin mijarên sereke yê helbestên **pastoral**.
Bareya helbesta li jor, ji bareya tam û dewlemend pêk tê.

RÊZIMAN

1- Di zimanê kurdî de du tîpên dengdêr li gel hev nayên.
Dema li gel hev tîpên jî tîpeke kelijandinê (h,w,y) dikeve navbera wan.

Mînak:

Çiya ê bilind, li vê derê jî, tîpa kelijandinê "y" ketiye navbera her du tîpên dengdêr û bûye **Çiyayê bilind**.

Rona î ronahî

Ba î bawî

2- Cihuhertina dengan:

Di zimanê kurdî de dema tîpên dengdêr (ê,î) dikevin pêşiya tîpa kelijandinê (y), cihê xwe ji tîpa (i) re dihêlin.

MÎNAK:

Rê + ya min Riya min.

Enî + ya min Eniya min

3- Kite:

Ji beşa peyvê ya ku bi carekê ji devê mirov derdikeve re kite tê gotin.

Di kurdî de kiteyek dibe ku ji yekdengî heta çar dengan pêk bê, kêman jî pênc dengan jî pêk tê.

Mînak: a, av, dar, reng, stêrk.

Di kurdî de peyv ji yek kiteyê heya çar kiteyan pêk tê, kêman jî pênc kiteyan jî pêk tê.

Mînak:

ax, he-val, kur-dis-tan, ber-xwe-da-nî, şer-ra-wes-tan-din.

Hevok: Natirsim ez diwêrim.

Peyv: Natirsim- ez- diwêrim.

Kite: Na-tir-sim ez di-wê-rim.

Têbînî: Di her kiteyekê de tîpeke dengdêr heye, tîpên dengdêr bi tena xwe dibin kiteyek, lê yên dengdar bi tena xwe nikarin bibin kite.

HÎNDARÎ

- 1- Çend hevokan binivîsin û kite bikin.
- 2- Xwezaî, kaî, mirovaî, van peyvan bi awayekî rast di lînûsa xwe de binivîsin.

WANE 5

KÎ ME EZ

1

Kî me ez
Kurdê kurdistan
Tev şoreş û volkan
Tev dînamêt im
Agir û pêt im
Sor wek êtûn
Agir giha qepsûn
Gava biteqim
Dinya dihejê
Ev pêt û agir
Dijmin dikujê
Kî me ez
Kurdê serfiraz

2

Dijminê dijmin
Dostê haştîxwaz
Ez xweş mirov im
Ne hirç û hov im
Lê çî bikim bê şer
Dijmin naçê der
Bav û kalê min
Dijîn tev serbest
Naxwazim bijîm
Ta ebed bindest
Kî me ez

3

Divê ez derxim
Dijminê xwînxwar
Şahê efyûnkêş
Jontirkê dijwar
Serbest bijîm
Wek hevçaxê xwe
Dilxweş bixwim ez
Rez û baxê xwe
Çekan hilgirim
Derkevim meydan
Rêçek nû çêkim
Ji boyî insan
Kî me ez

4

Ez im ew kurdê serhişk û
hesin
Îro jî dijmin ji min ditirsin
Bêhna barûdê
Kete pozê min
Dixwazim hawîr
Biteqim ji bin
Dîsa wek mêra
Bikevin çiya
Naxwazim bimirim
Dixwazim bigirim
Kurdistana xwe
Axa Medya
Kî me ez

CEGERXWÎN

PEYV

Qepsûn: cihê ku pêtên agir jê derdikeve.

Ta ebed: ta dawî

Efyûnkêş: kesê ku efyûnê vedixwe.

Hevçax: hevdem

RASTNIVÎS

Dabir:

Qertafên ku piştî hejmar û kurtenavan tên, bi dabirê tên cudakirin.

Mînak:

Di 19'ê Tîrmeha sala **2012'an** de şoreşa Rojava dest pê kir.

Li Rojava **YPG'ê** gel diparêze.

PIRS

1-Di malika dawî de helbestvan dixwaze çi bike?

2-Di malika duyem de helbestvan xwe çawa dide nasîn?

CUR Û AWA

Ji agahîdayîna di mijarekê de piştgiriya nêrînekê yan jî nivîsên ku bi armanca daxuyaniyekê hatine nivîsîn re **gotar** tê gotin.

Di gotarê de tekezirin û misogerkirin di plana sereke de ye. Armanca gotaran: Bi mijarên aliyê wan ên zanistî li pêş xwendevanên xwe ronî dikin û raya giştî pêk tînin.

Gotar, piraniya xwe di rojname û kovaran de tînin weşandin. Gotarên ku mijarên wan nû bin, dikevin pêşiya rojnameyan û ji wan re **gotarên sereke** tînin gotin. Lê belê, gotarên di kovaran de tînin weşandin, tînkildarî mijarên civakî ne.

Erka herî girîng a gotaran, bandorkirin, perwerdekirin û xwegihandina xwendevanan e.

RÊZIMAN

Qertafên nebinavkirî: Qertafên "**ek û in**" peyvên binavkirî dikin nebinavkirî.

Mînak:

"-ek": gulek, darek, zarokek, hevalek, dibistanek ...

Min gulek diyarî mamosteyê xwe kir.

Zarokek hat.

"-in": gulîn, darin, zarokîn, hevalîn, dibistanîn ...

Min gulîn diyarî mamosteyê xwe kirin.

Zarokîn hatin.

HÎNDARÎ

1-Çend hevokan binivîsin û qertafên nebinavkirî tê de bi kar bînin.

WANE 6

MÊŞÊN HINGIV

Salekê min mêşên hingiv nedidîtin. Kêmbûna van tebeyan, bala gel jî kişandibû. Piştê em fêr bûn ku bikaranîna dermanên kîmyawî yên li ser kulîlkan, bûye sedema tunebûna van tebayên giranbuha.

Roja borî li nava daristanê, li ber bêhna kulîlkan, li ber bayê hênîk dimeşiyam. Bi carekê bi dengê xweş, ji nava xeyalan hilbeyîm. Dengê ku dihat guhê min, bala min dikişand. Ji nişka ve rawestiyam. Guhê min ê ku ji dengê awaza dosta xwe biyanî mayî, di nava beşîşînê de pêl bûn.

Mêşa hingiv ne tebayeke biharê ye. Bi xwe bihar e. Dengê awazên wê, weke bêhna biharê, dilê mirovan xweş dike. Bi qurmê darekê ve gulatokên mêşan û awayê tevgerên wan li ser xeyalên me yên rewanî, tiştêkî zêde nakin. Daristaneke bêdawî, di nava keskahiya wê de mirov bêhiş dibe...

Bazara di nava keskahiya wê de hatî vekirin, di wê bazarê de geryana keçên ciwan, dengê piyanên ava sûsê, rengîniya cerên şerbetê, li ser gupikê daran awazên bilbilan...

Di nava van hemû xweşyan de hizrîna mêşên hingiv û awazên wan...

Bêguman mêşên hingivîn ji bo pêkanîna gelek karan, dermankirina gelek nexweşan, hizrîna gelek tiştan, hatine afirandin.

PEYV

Gupik: Cihê herî bilind

Beşîşîn: Kenekî nerm-binlêvan-girnijîn

Gulatok: Koma mêşan

Bazar: Sûk

Sûs: Navê giyayekî ye, li Kurdistanê şîn dibe û dibe derman jî.

Hilbeyîn: Veciniqîn.

RASTNIVÎS

Dema ku mirov bixwaze bide zanîn ku nivîsîn bi dawî nebûye, **sêxal** tên bikaranîn.

Mînak:

Di nava van hemû xweşiyên de hizrîna mêşên hingiv û awazên wan...

Dema ku mirov nivîsekê ji cihekê veguhêze û ew nivîs ne tamam be, bi **sêxalê** tê diyarkirin û sêxal di nava kevanekê de tê danîn.

Mînak:

(...)

Dengê kê ye dinalî, nalenala welat e

Dikê gazî, dikalî, rabin çaxê xebat e

(...)

PIRS

1- Çima nivîskar ew qas ji mêşên hingiv matmayî mabû?

2- Sedema mirina mêşên hingiv ên giranbuha, çi bû?

3- Taybetmendiya mêşên hingiv, çi ne?

RÊZIMAN

Veqetandek: Ew qertaf in ku girêdanê di navbera peyvan de çêdikin. Her wiha zayend û mêjera peyvan jê diyar dikin.

Veqetandek, di nava xwe de dibin du beş:

1- Veqetandekên binavkirî:

a (mê û yekjimar)

ê (nêr û yekjimar)

ên (pirjimar)

Mînak:

Diya wê bijîşk e.

Pirtûka min rengîn e.

Birayê wî têkoşer e.

Bavê Delalê mamoste ye.

Kulîlkên me rengîn in.

Zarokên me dixwînin

2- Veqetandekên Nebinavkirî:

eke (mê, yekjimar)

ekî (nêr, yekjimar)

ine (pirjimar)

Mînak:

Metekê min heye.

Sozvîn keçekê pir xweşik e.

Navê apekî min Hozan e.

Hogir mirovekî zana ye.

Pirtûkine Cegerxwîn li gel min hene.

Hevaline min li gund hene.

HÎNDARÎ

Çend hevokan binivîsin û veqetandekên binavkirî tê de bi kar bînin.

WANE 7

MIJARA SERBEST TÊKILIYA ÇANDÊ BI ZIMÊN RE

Ziman têgeha sereke ya çandê ye. Mirov hest, hizir û pêwîstiyên xwe bi zimên rave dike. Ji ber vê çendê bikaranîna zimên, di pêşketina civakan de cihekî girîng digire.

Civakek bi parastin û pêşxistina zimanê xwe, hebûna xwe diyar dike. Gelên ku gihîştine vê rojê, bi riya bikaranîn û pêşketina zimên e. Ziman, têgehên çandê ji nifşekî digihîne nifşekî din. Mirovên ku karîbûn zimanê xwe tevî nivîsînê bi kar bînin, xwedî pêşerojêke bihêz in.

Cihê ku ziman û hizrîn di nav de ye, cihê herî hêsan e ku dewlemendiya çandê lê tê dîtin. Çand, bi awayekî herî berfireh pênasekirina ziman û hizirê ye. Mirov hemû çêkerên xwe bi hizrînê diafirîne. Di hemû destkeftiyên ku afirandî de vedana hizrînê tê dîtin. Dibe ku civakek an jî her komeke din li gorî hişmendiya xwe hemû afirandinan negihînin dawîbûnê.

Ew kom an jî civak di ziman û hizira xwe ya dîroka derbasbûyî de hemû destkeftiyên ku afirandî li cihê wê hildigire. Têkiliya çand-hizir û çand-ziman di aliyên cudahiya nasnameyên civakan de girîng in. Ji ber vê yekê nav û zimanê her gelî cuda ye. Ziman girîngiya têkiliya mirovan dide zanîn.

WANE 8

HERÊMEKE KURDISTANÊ

Bi ked û xwêdana şehîdan, gelek xeyalên ku rizî û zuha bûbûn, ji nû ve şîn bûn. Her çêbûnek bi rastiya xwe ya cewherî ji nû ve ket tevgera têgihîştinê. Bayê azadiyê bi şêweyekî herî xurt dest bi herikînê kiriye. Vî bayê azadiyê hemû Kurdistan girtiye nava xwe. Herêma ku bîranîna bayê azadiyê bi xwe re jiyayî, Botan e. Botana ku di agirê Mezopotamyayê de hebûna xwe dayî pêhesîn, xweşikiyên xaka pîroz a dayîka xwedawend di hembêza xwe de hilgirtin, şopên kûr ên ku çanda dayîka xwedawend tê de tîn dîtin, bi xweşikiyên xwe yên dîrokî ku bûye mijara roman, film û helbestan. Bi watekirina wê, dê zor be. Divê mirov bi xwe di nava xweşikbûnên Botanê de jiyabe, da ku xweşikbûna Botanê bizane. Xaka Mezopotamyayê ya ku landika mirovahiyê ye, erdnîgariya ku weke diyariya jiyane tê watekirin, bi herikîna çemên xwe yên Ferat û Dicleyê, weke kaniya buhîştê difûre û xweşikiyeke reng bi reng dide derdora xwe jî. Ciwaniya Botanê bi mêrg û kanî, deşt û zozan, çem û robar, berhem û şeftên wê yên dîrokî ta roja me jî bedewtiya Botanê li ser piyan dihêle. Ji van, Gemiya Nûh a ku herî

xweşik û dîrokî heta roja me
jî bi coşa xwe ya mezin tê
bîranîn.

Bi taybet ew rezên tirî yên
Botanê bi ser Baxçeyên
Babil ve diçin. Bi darên xwe
yên behîv û gûzan, bi avên
xwe yên ku diherikin,
çavkaniya jiyânê ye. Weke
hemû erdnîgariya Botanê,

çanda wê jî, rêbaza jiyana ku bi keda xwe, bi xwezayê re
havên bûye. Hembêza wê ya bi xwîn û rondikan hatiye avdan,
bûye agirê ku tu caran niyaza xwe ji şervanên azadiyê re qut
nekiriye û di rastiyê de Botan efsaneyek e. Cihê ku Mem û
Zîn lê jiyane. Cihê ku evîndarên mezin û girêdanên mezin lê
hatine jiyîn û bîranîn tê de hatine nivîsîn. Ji ber vê sedemê ye
ku keç û kurên Botanê di asta evîndariyê de bi xaka xwe ve
girêdayî ne. Mirovên vê herêmê evîndarî û bêrfikirinên xwe bi
hestên herî xweşik, kirine mijara helbest û wêjeyê. Yek ji van
cihên herî balkêş di navenda Botanê de, Cûdiyê Miradan e ku
bi serbilindiya xwe ji nîrxên mirovahiyê re malovanî kiriye;
gelek kesayetên pêşeng di hembêza xwe de parastine û bûye
parêzvanê civaka Botanê. Aha! Ji ber vê malovaniya xwe,
Cûdî her tim bûye stargeha civaka kurd û her tim hebûn, çand
û kevneşopiyên xwe tê de parastin e.

PEYV

Xwedawend : Dayîka Xweda

Bîner : Şahid / Temaşevan

Baxçeyên Babil : Qralê Babilê, ji bo hevjiîna xwe Semîramîs
ev baxçe da çêkirin.

PIRS

- 1- Botan dikeve kîjan aliyê Kurdistanê?
- 2- Çima herêma Botanê dergûşî ji mirovahiyê re kiriye?

CUR Û AWA

Curenivîsa li jor **ceribandin** e.

Ji ber ku nivîskar hest û ramanên xwe yê di derbarê mijara danî holê de tîne ziman û nêrînên xwe naspêre çespendinê. Nakeve xema nebawerkirinê jî. Serbixwe ye. Ji ber ku xwesertiya kesî, taybetmendiya herî girîng a ceribandinê ye.

Ceribandin, curenivîseke di sedsala 16'an de, di bin rêveberiya nivîskarê Fransî Monteyin (Montaigne) de derketiye holê.

RÊZIMAN

Ji wan peyvên ku heyînekê bi me didin naskirin re **nav** tê gotin.

a-Nav li gorî teybetiyên xwe dibin sê beş:

- 1- Serenav
- 2- Hevenav
- 3- Komenav

1- Serenav (Navên Taybet): Ew nav in ku heyîneke tenê bi me didin nasîn. Navên taybet bi tîpa mezin dest pêdikin.

Dema em navekî ji wan dibêjin, tenê heyînek tê ber çavên me.

2- Hevenav (Navên Giştî):

Ew nav in ku gelek heyînên ji heman cureyê, bi me didin nasîn. Navên giştî bi tîpên biçûk dest pê dikin.

Weke peyva "**dar**" dema em dibêjin "**dar**", hemû cureyên daran bi me dide nasîn. Cudahiyê nake di navbera dara sêv, hêjîr û mêtewê de.

3- Komenav (Navên Kom):

Ew peyv in ku komeke heyînan bi me didin nasîn û di aliyê wateyê de heyîneke tenê pê nayê binavkirin.

Dema gelek pez tên gel hev, ji vê kombûna wan re kerî tê gotin. Mirov nikare ji pezekê re bêje kerî.

Mînak:

hevenav	serenav	komenav
hirç	Qamişlo	leşker
rovî	Ferat	gel
pirtûk	Rênas	kerî
mişk	Cûdî	netewe
çiya	Kobanê	şênî
xanî	Amed	dewar
dar	Agirî	garan
hesin	Efrîn	

b- Nav li gorî wateya xwe dibin du beş:

1- Navên şênber.

2- Navên razber.

1- Navên Şênber: Ji navên heyînen ku mirov bi her pênc lebetên xwe yê pêhesînê, hebûna wan diyar dike re **navên şênber** tê gotin.

2- Navên Razber: Ji navên heyînen ku mirov bi her pênc lebetên xwe yê pêhesînê, nikare hebûna wan diyar bike, lê hebûna wan tê bawerkirin re **navên razber** tê gotin.

Mînak:

şênber	razber
çiya	rûmet
çem	azadî
mêr	bawerî
gelhe	dem
dar	helwest
gur	viyan
kevir	hişmendî
hirç	xeyal

HÎNDARÎ

- 1- Çend navên şênber peyda bike û di refê de ji hevalên xwe re bêje.
- 2- Çend navên razber peyda bike û di lênûsa xwe de binivîse

WANE 9

WELATÊ MIN

Xwe nespêre dijminê hov bi nezanî
Xwe nexapîne çar gotinên biyanî
Li ser te cangoriyan serê xwe danî
Ma tu dixwazî nav de bibî dilmanî
Te em kirin sêwî, hiştin ber dîwaran
Rêberên me tev birin li ber sêdaran
Li Amedê hilawistin Se'îdê Pîran
Îro jî dixwazin, dawiya Rêberan
Careke din ji bo min, bibe cih û war
Dê roj derkeve ser te çêbibe bihar
Wê azad bibe, gelê bindest û hejar
Em ê bêjin rojbûna me ye 21'ê Adar

Şehîdekî Nemir

PEYV

- Biyani** : Xerîb
Sêwî : Kesê bê dê û bav
Spartin : Radestkirin
Hilawestin : Daliqandin

PIRS

- 1- Ger em bi peyvên biyani xwe bixapînin, wê çi bibe?1
- 2- Kengî wê bihara welatê me were?
- 3- Ji bo rêberên kurdan neyên bidarvekirin, pêwîst e em çi bikin?

CUR Û AWA

Nivîsa li jor nivîseke hûnandî ye; pîvan û bare tê de bingeh hatine girtin.

Helbesta li jor helbesteke hûnandî ye û ji helbestên **destani** (**epîk**) in.

Helbestên **destani** (epîk): Ew helbestên ku mijara wan li ser şer, lehengî, egîdî û welatparêziyê ne.

Bûyerên dîrokî bi kelecaneke şîrove dikin. Di heman demê de ji van helbestan re **helbestên lehengî** jî tê gotin.

Helbesta li jor ji ber ku bi pîvana bareyan û kiteyan pêk hatiye, helbesteke bi pîvan e. Ev helbest ji bareya tam û dewlemend pêk hatiye.

Her rêzikeke vê helbestê ji 12 kiteyan pêk hatiye.

RÊZIMAN

Li gorî mijarê, nav dibin du beş:

1- Navên yekjimar

2- Navên pirjimar

1- Ji navên ku qertafên pirjimariyê nagirin û di aliyê jimarê de yekjimariya heyînan bi me didin nasîn re **navên yekjimar** tê gotin.

Mînak:

Botan efsaneyek e.

Cûdî çiyayekî biheybet e.

2- Ji wan navên ku qertafên pirjimariyê yên"**ên, an, inan, in, ine**" digirin û gelek heyînên bi heman navî bi me didin têgihandin re

navên pirjimar tê gotin.

Mînak:

Şervanên azadiyê, dest bi meşa azadiyê kirin.

Ciwanan li Rojhilat çalakî li dar xistin.

HÎNDARÎ

1- Tu jî du navên yekjimar û du navên pirjimar di lênûsa xwe de binivîse.

2- Tu jî helbesteke **destanî** peyda bike û ji hevalên xwe re bixwîne.

WANE 10

ŞIVANÊ BILÛRVAN

Şivanek hebû, ew bilûrvanekî hêja û jêhatî bû; hîn nozdeh salî bû û pezê xwe baş diçêrand. Kesekî wî li gund tune bû. Ew ji aliyê Êrîvanê ve hatibû. Navê wî Siyabend bû, dê û bavên wî di şerê cîhanê yê duyemîn de winda bûbûn.

Hemû kesên li gund jê hez dikirin. Axayê wî gelekî dewlemend bû. Sê kur û keçeke wî hebûn. Wî her sê kur û keça xwe şandibûn xwendinê. Şivan di meha Adarê de li cem Axê dest bi şivaniyê kiribû. Wî pezê xwe bi şevê jî diçêrand û bi rojê tanî nava gund. Dema ku wî pez tanî ser avê, bilûra xwe derdixist û lê dixist, pez jî yeko yeko dida dû wî û ber bi avê ve diçû. Dengê bilûra wî wisa xweş bû, ku keç û xortên gund kar û barên xwe dihiştin, tenê li bilûrvan guhdar dikirin.

Di dawiya Hezîranê de keça axê Perîxan ji bajêr hatibû mala bavê xwe. Rojekê ew bala xwe dide ku şivanek li bilûrê dixê û pezê wî jî yeko yeko ber bi avê ve tê, Perîxan jî ber bi kaniyê ve diçe û dibîne ku ev yek rastî yan jî xewn e. Perîxan tê

ser kaniyê, çavên wê li çavên şivên dikevin. Ew li şivan dinêre û şivan jî li wê dinêre...

Demek derbas dibe, pezê şivên ava xwe vedixwe, vedikişe û diçe. Dengê wan vediciniqîne: "perîxanê were taştê bixwe!", diya wê dibêje, şivan dinêre ku Perîxan keça axayê wî ye, rûyê wî sor dibe, serê xwe dike ber xwe û ber bi pezê xwe ve diçe.

Siyabend pezê xwe ber bi çiyê ve dibe, lê Perîxan keça bedew, ji bîra wî dervediket. Perîxana çavbelek, enîkever û poz bixizem bû. Ew weke xezalekê hatibû ser kaniyê.

Pezê şivên li serê çiyê, li aliyê beroj hêl vedabû, lê şivanê bilûrvan ji evîna dil gêj dibû û di dilê xwe de digot xwezî ew ne keça axayê min bûya yan jî ez ne li ber deriyê mala bavê wê şivan bûma, xwezî dê û bavê min hebûna, min ê ji wan re bigota, bila biçûna, gustîlk bixistana tiliya Perîxanê. Hingê ez ê bibûma bextiyarê cîhanê.

Min ê ji Perîxana xwe re bilûra evîna dilan lêxista û ji dilê xwe kul û kederên van salên ku min li welatên biyaniyan borandîn derxistana.

Siyabend bi vê yekê dihizirî û hêstir ji çavên wî dihatin xwar. Wê şevê heta sibehê xew neket çavên Siyabend. Ew ne birçî û ne jî tî bû. Çi qas şev derbas dibû, ew qas Siyabend diket xewn û xeyalên Perîxanê. Wî dîsa dest bi bilûra xwe dikir û dilê gelek şivanên din dişewitand...

PEYV

Dewlemend: Zengîn, xwediyê malê pir

Bilûr: Amûreke mûzîkê ye.

Xizem: Parçeyeke zêr ku jin bi pozên xwe ve dikin.

Bextewar: Bişens, dilxweş

PIRS

- 1- Çima gundiyan ji şivên hez dikir?
- 2- Çima şivên nikarîbû raze?
- 3- Siyabend û Perîxanê li kû derê hev dîtin?

RASTNIVÎS

Temaşeyî mijara li jor bikin, ka cotxal li ku derê hatiye bikaranîn. Gava ku di nava hevokê de tiştek tê gotin, an taybetmendiyan tiştekî tên rêzkirin an jî wateya wê tê vegotin, **cotxal** tê bikaranîn.

Mînak:

Nesrînê got: "Were malê."

Taybetmendiyan Hogir: mirovekî pêşketî, zana, mêvanperwer û mêrxasî.

Tîp: Nîşaneyên dangan in.

Têbînî: Piştî cotxalê peyv bi tîpa mezin dest pê dikin, lê dema ku peyv werin rêzkirin bi tîpa biçûk dest pê dikin.

RÊZIMAN

Nav li gorî çêbûna xwe dibe du beş:

- 1- Navên xwerû
- 2- Navên nexwerû

Navên nexwerû jî di nava xwe de dibin du beş:

- a- Navên pêkhatî
- b- Navên hevedudanî

1- Navên Xwerû: Ew nav in ku tu qertafan nagirin û xwedî wate ne.

Mînak: Careke din ji bo min, bibe **cih** û **war**

Dê **roj** derkeve ser te çêbibe bihar

Wê **azad** bibe, gelê bindest û **hejar**

Em ê bêjin rojbûna me ye 21'ê **Adar**

Weke hûn di malikê de jî dibînin, peyvên reşkirî, navên xwerû ne. Ji ber ku tu qertaf û peyv negirtine.

2- Navên Pêkhatî: Ew navên xwerû yên ku qertafên sazker distînin û wateyeke nû bidest dixin.

Mînak: Evîndar, şervan, nalbend, gundî, îsal...

Dema em temaşeyî van peyvan dikin, dibînin ku:

peyva "**evîn**" bi girtina qertafa "**dar**"

peyva "**şer**" bi girtina qertafa "**van**"

peyva "**nal**" bi girtina qertafa "**bend**"

peyva "**gund**" bi girtina qertafa "**î**"

peyva "**îsal**" bi girtina qertafa "**î**"

li ser bingeha navê heyî, navekî nû hatiye sazkerin.

Têbînî: Navên pêkhatî ji nav û qertafeke sazker çêdibin.

3- Navên Hevedudanî: Ji wan navên ku ji du peyvan pêk tên û wateyeke nû didin re navên hevedudanî tê gotin.

Mînak:

Cegerxwîn, ev nav ji du navên cuda yên weke "**Ceger**" û "**xwîn**" pêk hatiye û bûye navekî din. Her wiha navê "**sorgul**" jî ji navên "**sor**" û "**gul**" pêk hatiye û bûye navê guleke din.

HÎNDARÎ

- 1- Navên li jêr di nava hevokan de bi kar bîne.
Dest, zinar, dar, av, aş
Rûken, dilgeş, çavreş

HÎNDARÎ 1

Bersiva rast Hilbijêrin

1- Di mijara welatê min de helbestvan rojbûna xwe di kîjan demê de gotiye?

- A) 21' nîsan
- B) 21'ê Adar
- C) 21'ê mijdar
- D) 21'ê gulan.

2- Ramana bingehîn ya mijara herêmeke kurdistanê çi ye?

- A) Diyarkirina xweşikbûn, girîngî û zindîbûna welêt.
- B) Diyarkirina bêrîkirina ji Botanê re .
- C) Diyarkirina hestên dûrketina ji welêt.
- D) Negirîngîdayîna welêt.

3- Li gorî mijara Têkiliya Çandê bi Zimên re çand di wateya xwe ya berfireh de çi ye?

- A) Têkiliya wê bi ziman û hizirê re tune ye.
- B) Ziman bi xwe ye .
- C) Pênasekirina ziman û hizirê ye.
- D) Hizir bi xwe ye.

4- Ji nivîsên ku bandorê li hestên mirovan dikin û bi bare û pîvan tên nivîsîn re çi tê gotin?

- A) Çîrok
- B) Serpêhatî
- C) Gotar
- D) Helbest

5- Di vê rêzika helbesta "*Kesê zana divê li ber wî xuya bin her du sal evro*" de çend deng hene?

- A) 17
- B) 21
- C) 38
- D) 39

6- Di hevoka "*Min name xwend*" de kîjan cureyê navan hatiye bikaranîn?

- A) Hevenav
- B) Navê pirjimar
- C) Serenav
- D) Komenav

7- Di kîjan hevokên li jêr de diyarkirina kiteyan şaş hatiye nîşandan?

- A) Xwen-din pê-wîs-ti-ya ji-ya-nê-ye.
- B) Ta-va hav-în-ê dij-wa-re.
- C) Kar-ker çû kar.
- D) Xwen-din ro-na-hi-ya ji-ya-nê-ye.

8- Nîşaneyê li dawîya hevokê tê danîn û her tim piştî wê nivîsîn bi tîpa girs tê destpêkirin, kîjan e?

- A) Xalebêhnok
- B) Xal
- C) Cotxal
- D) bêhnok

9- Peyva ku dikeve piştî nav û çawaniya wî navî diyar dike, kîjan e?

- A) Cînavk
- B) Hevalkar (Hoker)
- C) Hevalnavê çawaniyê
- D) Hevalnavê diyarkirinê

11- Nîşaneyê ku dikeve cihê rawestandîna an jî du hevokan bi hev ve dide girêdan kîjan e?

- A) Cotxal
- B) baneşan
- C) Bêhnok
- D) pirsnîşan

12- Peyvên hemwate bigihînin hev:

- Kavil qerimîn
- Hêşedar veciniqîn
- Westan cihê xaniyê xerabûyî
- Hilbeyîn zêrevan
- Gupik cihê herî bilind

13- Cihên vala bi peyvên guncav dagirin:

- 1- Li dawiya her hevokê ku wateya wê temam bûyî.....tê bikaranîn û piştê nivîsîn bi dest pê dike.
- 2- Em ji wan nivîsên hest, raman û xeyalan bi awayekî hûnandî, bi rêzik û malikan diyar dikin re, dibêjin.....
- 3- Dema çend rêzikên helbestê tên gel hev û bi hev re watedar in, dibin.....

BEŞA 2

REXNEYA LI SER
PERWERDEYÊ
KELHA ELODÎNO
PEZKOVİYÊN CIWAN
EZ
MELAYÊ CIZÎRÎ
ROVIYÊ STEMKAR
GELIYÊ ZÎLAN
DAYÎKA MIN
GULBIHAR
HÎNDARÎ 2

WANE 1

REXNEYA LI SER PERWERDEYÊ

Rexnekirina perwerdeyê mijareke girîng e. Perwerde bi kîjan rêbazî were dayîn, encam jî ser wî rêbazî tê girtin. Gelo mirov ji her awayê perwerdeyê re dikare bêje perwerde? Yên xwendekar û rewşenbîr bi kîjan awayî, di nava civakê de li xwe dinêrin? Kesên xwendekar û rewşenbîr bi kîjan çavî li yê nexwendekar dinêrin?

Li gorî van pirsan, hinek kesên perwerdeya xwe li ser bingehê hişmendiya dewlet û desthilatdariyê dibînin, kesayeteke li dijî civakê pêş dixin. Encama perwerdeya şaş a ku li dijî xwezeya civakê ye, ji wan kesên desthilatdar ên ku berjewendiyên xwe li ser hemû nîrxên mirovahiyê digirin, derdikeve holê. Saziya perwerdeyê li gorî hişmendiya xwe sazûman kirine. Ên di wê perwerdeyê re derbas dibin, taybetmendiyên wan kesên desthilatdar û dewletparêz digirin. Ev kesên wiha xwe li ser civakê dibînin, weke zeviya xwe li civakê dinêrin. Ne civakî ne. Civakê pašketî, hov, nezan û kerî dibînin. Ji xwe kesên ne xwendekar, weke mirov jî nabînin. Li derdora xwe bi çavekî biçûk dinêrin. Xwe di ser her tiştî re dibînin. Sînorê ezezîtiya wan tune. Ji ber ku her tiştî bi awayê heyberî bingeh digirin, têr nabin. Ezezîtiyê dixin pêşiya hemû nîrxên civakê. Weke kevneşopî, tore, nîrxên exlaqî kevn

dibînin û dibêjin pêwîst e, ev bên derbaskirin. Weke serxweşan ji xwe hez dikin.

Dibêjin cîhan li derdora me dizivire. Jiyana wan li dijî gotinên wan e. Tenê bi kesayeta xwe dihizrin. Pêşketinê bi çend gotinên

zimandirêjîyê digirin dest. Zimanê wan zimanekî ezok e. Ji derve weke xwendekar û rewşenbîr tînin, lê belê hundirê wan vala ye. Zanistê ne ji bo berjewendiya civakê, ji bo berjewendiya kesayetî fêr dibin û pêş dixin. Qaşo li

gorî wan, asta pêşketinê di riya dîplomaya zanîngehê re derbas dibe.

Bêguman xwendekar û rewşenbîrên me yê giranbuha ku hemû xwendekariya xwe ji bo berjewendiya civakê û gelê xwe bi kar tînin û ji bo pêşxistina civaka xwe, heta asta pakrewaniyê jî diçin, hene. Xwendekar û rewşenbîrên bi vî awayî pêşeng û nîrxên civakê ne.

PEYV

Rewşenbîr	: Ronakbîr-jîr û zana
Sînor	: Tixûb
Ezezî	: Kesên tenê ji bo xwe dihizirin
Qaşo	: Xwedêgiravî / ji xwe ve
Dîploma	: Bawername
Zanîngeh	: Zanko

RASTNIVÎS

Kevanek:

Agahiyên ku cihgirtina wan di nav hevokê de ji sedî sed ne pêwîst e, di nav kevanekê de tên dayîn. Bi derxistina van agahiyên tiştek ji hevokê kêmkirî nabe. Her wiha di nav kevanekê de mirov dikare hemwateya peyveke ku zêde nayê zanîn jê bide.

Mînak :

Xwendekarên me (Hogir, Dijwar, Xemê, Gulan) hatin.

Hevalên me li akademiya Ş.Rustem Cûdî (**Rustem Osman**) perwerdeya xwe qedandin.

Bêje (peyv) ji aliyê sazîbûnê ve dibin du beş.

PIRS

- 1- Divê em çawa nêzîkî kesên ne xwendevan bibin?
- 2- Erk û berpirsiyariyên xwendekaran li beramberî civakê, çi ne?
- 3- Kîjan xwendekar dibin nirxên civakê?

CUR Û AWA

Rexne: Ji nivîsa ku berhemên wêjeyî û pêşeyî hûrkolîn dike, di aliyê wêje û dîroka pêşeyî de rûmetê tîne holê, aliyê wê yê serkeftî û binkeftî diyar dike re **rexne** tê gotin.

Ji bo rexnekirinê, nirxandin çawa tê kirin, divê baş bê zanîn. Bûyer û mijarên ku wê bi rexnekirinê bêm nirxandin, divê pêşî werin nasîn. Piştî mirov derbasî rexnekirinê dibe. Bi vî awayî aliyên erênî û neyînî tînin dîtin û mirov digihêje darêzê.

Nivîsên rexneyî yên wêjeyî li ser sê xalên sereke pêş dikevin:

- 1- Parastina rastiyê.
- 2- Nêrînên rexneyî yên kesayetî.
- 3- Nêrînên çareseriyê.

RÊZIMAN

Bêjeyên ku ditewin hinek qertafan digirin û bi vî yekê jî zayend û

mêjera wan tê nasîn.

Qertafên Tewangê:

ê (yekjimar û mê)

î (yekjimar û nêr)

an (pirjimar)

Mînak:

Bêrîvanê mala xwe paqij kir.

Ehmed helbestê dinivîse.

Ez nanî dixwim.

Silêmanî ji gund bar kir.

Gundiyan dibistanek ava kir.

Zarokan cilên nû li xwe kirin.

Qertafên Tewangê yên Nebinavkirî:

ekê (yekjimar û mê)

ekî (yekjimar û nêr)

inan (pirjimar)

Mînak:

Hevalekî ji min re pirtûk anîn.

Hunermendekî stran got.

Gulekê bide min.

Wan li malekê av vexwar.

Pirtûkînan ji me re bînin.

Ez ê lîstokînan ji te re bikirim.

Têbinî: Li hin herêman navdêrên nêr bi awayekî din jî ditewînin. Navdêrên nêr ên ku dengên "a û e" di wan de hebin, bi "ê"yê tên guhertin.

Mînak:

Bajar → Min gelek tişt ji bajêr anîn.

Çem → Ehmed li rex çêrê rûnişt.

Pez → Şivan pêz dibe çêrê.

Welat → Em li welêt dijîn.

HÎNDARÎ

- 1- Li gorî te çî cudahî di navbera kesekî ezezok û kesekî hêjayî civakê de heye? Bi şêweyê dariştinê binivîse.

WANE 2

KELHA ELODÎNO

Kelha Elodîno, kelheke li ser zinarekî bilind hatiye avakirin, sê aliyên wê bi robarê Dicleyê re hatine pêçan. Riya avkêşa di nava kelhê re xwe berdide ser ava Dicleyê. Odeya bacgiran hîn hebûna xwe diparêze. Ji vê kelhê, mirov dikare êrîşên li ser Kurdistanê û berxwedêriya gelê kurd têbigihe.

Belê, danê sibê bû, em ji Germava Nebî Silêman rabûn. Rojê tîrêjên xwe avêtibûn Sîta Imara. Kelekvanan li ser ava Dicleyê, kelekên xwe amade dikirin. Geştyarên ji Cizîrê (Dûjîla Aqor) hatîn, dixwestin derbasî cihê xwe bibin. Em bi wan re li kelekê siwar bûn. Kelekvanê bi navê Reşo, kelek berda avê. Li aliyekî çaydanê li ser tirafa di sêlê de hatî danîn, dikele, li aliyê din jî, kelek bi avê ve xwe berdide, dizivire û diçe. Piştî du demjimêran digihêje Gera Qesrika Elodîno. Em xatirê xwe dixwazin û li wir peya dibin. Derbasî hundirê Qesrika Elodîno dibin. Qesrik bi kils û gêçê (ces), li ser tehteke şayîk hatiye çêkirin. Cihê zincîra bacgiran, di pencereya qesrê de xuya dike. Li wî alî kevîrê zincîrê, bala mirov dikişîne. Pêlên avê hildipirijîn tehta qesrê. Dengê kewan tevlî dengê avê dibe. Di nava vê xiroşê de hinekî

li wê derê rûdinin, em dixwazin derkevin serê Kelhê. Lê belê tava dijwar, me ditirsîne. Riya me asteng dike. Hinekî disekinin, lê em dîsa neçarin bi hewa bikevin. Dikevin rê, her ku gavekê diavêjin, li serê kelhê temaşe dikin. Ev rê li ber me dirêj dibe. Riya me ya dirêj a ku li ser tehtê bi awayê pêpilkani hatiyê çêkirin, ji ber germê hîn dirêjtir dibe.

Em bi hewa dikevin, pêpilkani derbas dikin û diçin serê kelhê. Li ser kelhê kaviyên xaniyan, şkeftên li tehtê kolayî û cihê wê yê bilind, me dixwe nava hizrînê. Em digerin, li aliyê wê yê rojava kunek tê dîtin! Ji vê kunê re digotin avdiz. Belê ev kun dirêj e. Ji serê vê kelha bilind di nava tehtê re xwe berdide xwarê! Her pênc, an deh metreyan pencereyek lê hatiyê vekirin û xwe berdide, digihe ava Dicleyê. Her çî qas daketina di vê kunê re zehmet be jî, lê ji ber xiroşê em bi xwe nedihesiyan. Dema em ji kunê xwe berdidin, lingê me digihêje nava avê. Ji nava avê derdikevin, em ji ber nexweşiya rê naxwazin careke din, di heman kunê re bi hewa bikevin. Li milê kelhê yê rojava careke din bi hewa dikevin ser kelhê û temaşe dikin. Hebûna leşkerên tirk li başûrê wê, geryana me bandor dike. Li wir em çiyayên Botanê li pêşberî xwe dibînin. Keçikên ku hatine daran ji xwe re stranên dibêjin, hok hoka şivanên ku pezên xwe berdidin ser avê jî, xweşikbûna vê herêmê nîşan dike. Li milê din rêwiyên peyade bi hêstiran li Beriha Rima derbas dibin.

Pezkoviyek ji ber wan direve û xwe diavêje Lata Sorê. Ev pezkovî bala me dikişîne li ser xwe.

Belê, kelha kevnar a dîrokî, bermahiyeke cihê berxwedana gelê kurd e. Vê kelhê, di dîrokê de gelek caran erka bacstendina Riya Hevrîşimê girtiye ser xwe.

PEYV

Dûjîla Aqor: Navê Cizîrê yê kevn e

Kelh: Xaniyên mezin ên ji bo parastin û jiyane dihatin bikaranîn.

Zinar: Latên bilind

Bacgir: Kesên bacê digirin

Sîta Imara: Navê çiyayekî raserî Amara Torê ye.

Tiraf: Kozên agir

Gêç: Kils, Di êtûnan de bi encama şewitandina kevirên spî de derdikeve holê û ji bo spîkirina dîwaran tê bikaranîn.

Şayîk: Hilû

Beriha Rima: Navê cihekî li rexê ava Dicle ye.

Riya Hevrîşim: Riya bazirganiyê ya ji Anatolyayê dest pê dike û heta Çînê dirêj dibe.

RASTNIVÎS

Baneşan (!):

Dema mirov bixwaze peyvek an çend peyvan bi hestekî gur, tirs, coş, xiroş, hezkirin û wêrekî nîşan bide, nîşaneyê baneşanê tê bikaranîn.

Mînak:

Em digerin, li aliyê wê yê rojava kunek tê dîtin! Ji serê

vê kelha bilind di nava tehtê re xwe berdide xwarê!

Ax! Ez diêşim.

Wa dayê! Were em biçin.

Dema ku baneşan di nava kevanekê de were bikaranîn, tê wê wateyê ku nivîskar bi dijwateya wî tiştî bawere.

Mînak:

Pir welatparêz e(!)

Ew mirovekî zana ye(!)

PIRS

- 1- Dema ku dabaşa vê kelhê tê kirin, kelheke çawa tê ber çavên te?
- 2- Berê, di vê kelhê de çi hatibû kirin?
- 3- Li gorî mijarê gelê vê kelhê, ava xwe ji ku derê tanîn?

CUR Û AWA

Ji wan curenivîsên cihê geryayî û dîtî, agahiyên komkirî, tiştê pê hesyayî radigihînin re **geryaname** tê gotin.

Kesên zana, agahî û hestên di der barê cihê geryayî û dîtî de, bi zimanekî balkêş têdigihînin.

RÊZIMAN

Cînavk û Cureyên Wan:

Ji wan peyvên ku di cihê navan de tên bikaranîn erk û rista navan digirin ser xwe re **cînavk** tê gotin.

Hinek cînavk ev in:

- ❖ Cînavkên kesane
- ❖ Cînavkên şanîdanê

- ❖ Cînavkên jimarîne
- ❖ Cînavka vegerok

1- Cînavkên Kesane: Ew cînavk in ku cihê navên kesane digirin.

Cînavkên kesane dibin du beş: "xwerû û tewandî"

a- Cînavkên kesane yên Xwerû:

Ev cînavk, di rewşa xwe ya xwerû de ne û cihê navdêrên xwerû digirin.

Cînavkên xwerû: **Ez, tu, ew, em, hûn, ew**

Mînak:

Ez çûm dibistanê.

Em diçin dibistanê.

Ew ê biçê dibistanê.

b- Cînavkên kesane yên tewandî: Ev cure cînavk cihê navdêrên tewandî digirin.

Cînavkên tewandî: **min, te, wî/wê, me, we, wan**

Mînak:

Min gul av dan.

Wan nan xwar.

Wê name nivîsî.

Me dibistan şûşt.

2- Cînavkên Şanîdanê:

Ji wan cînavkên ku dikevin cihê navan û heyînekê nîşan didin re **Cînavkên Şanîdanê** tê gotin.

a- Cînavkên Şanîdanê yê xwerû:

Ev	Ji bo heyînên nêzîk
Ew	Ji bo heyînên dûr

Mînak:

Ev baş dixebite.

Ew baş dixebite.

a- Cînavkên şanîdanê yê tewandî:

Vî	Nêz	Yekjimar û nêr
Vê	Nêz	Yekjimar û mê
Van	Nêz	Pirjimar
Wî	Dûr	Yekjimar û nêr
Wê	Dûr	Yekjimar û mê
Wan	Dûr	Pirjimar

Mînak:

Ez vî baş dinasim

Tu vê xweş bi kar tînî.

Van xelat wergirt.

Wî alîkariya min kir.

Wê ji mamoste pirsîbû.

Wan serî ji dijmin re netewand.

WANE 3

PEZKOVİYÊN CIWAN

Herêma Heftenînê, di dîroka civaka kurd de, ji têkoşîna azadiya Kurdistanê re her û her malovanî kiriye. Gelek gundên kurd û aşûr-sûryaniyan ev herêma mîna buhiştê bi hev re parve kirine. Di nava vê herêmê de ya herî zêde bala mirovan dikişîne, Deriyê Dawetiyayê ye. Ji ber ku ji dûr ve mîna mirovên govendgirtî tê dîtin.

Li vê herêmê gelek lawirên mîna beraz, pezkovî, sivorî, rovî, gur û torî dijîn, ji van lawiran ên herî zêde bala min kişandin, pezkovî bû. Me dixwest ji nêz ve wan bibînin, ne ji bo kuştina wan, lê belê ji bo bedewbûn, narînbûn û heybeta xwezaya wan.

Bi berbanga sibehê re em sê heval çûn ser Deriyê Dawetiyayê, da ku em pezkoviyan ji nêz ve bibînin. Ji bo em pezkoviyan bibînin, divê qet tevger neyê kirin. Ji bo vê me kozikên xwe çêkirin û weke miriyan em di kozikên xwe de man li benda pezkoviyan.

Taybetiyên wan herî zêde li ser çiyayên bilind û asê dijîn.

Li derdora demjimêra 5'ê sibehê tên li ser avê, ava xwe vedixwin û ji bo parastina xwe hildikişin cihê herî stratejîk, ango herî asê û bilind. Di erda rast de, di demjimêrekê de qasî heştê kîlometreyan dikarin bibezen.

Pezkovî cureyeke lawiran e ku komî dijîn. Piştî çêrandina wan, di navbera demjimêrên nîvro de mexel tên, her û her zêrevanek ku

bikare hemû dol û newalên di bin çavdêriya xwe de, bibîne li cihekî herî bilind û bi heybet zêrevaniyê ji keriyê koviyan re dike. Di navberên diyar de zêrevan jî tên guhertin, da ku zêrevan jî, karibe biçêre û xwe têr bike. Wekî din jî, lawirekî pir bizdokî ye. Di evraziyên herî asê nîv teht de jî dikarin hilkişin û xwe ji latên sê-çar metreyan ji jêr hilavêjin jor. Pezkovî nêzî 14-15 salan dijîn. Şaxên wan ji metreyekê zêdetir, weke kevanê ne. Mirov ji bazinên şaxên wan dikare temenê wan jî, bizane.

Em di kozikên xwe de bê tevger disekinîn, hêdî hêdî derdora me ronî dibû. Di kozikên xwe yên veşartî de, me ew nêzî cihê her car, li ser Deriyê Dawetiyân dîtîn. Tiştê em li bendê bûn, hat. Di serê kerî de yekî, yekane serê kerî bi dengê firiniya xwe derdixîne û kerî ber bi me ve dikişand. Em bê deng û bê tevger bûn. Di navbera me û pezkoviyan de qasî pêncî metreyan hebû. Bala wan ne li ser me bû. Li gorî xwezaya xwe

tevdigeriyan. Ji nava komê yekê berê xwe da cihê ku her tim lê hîşedariyê digire. Du ji wan ji xwe re hoçan dikirin. Dengê şîqşîqa şaxên wan, qontara ser Deriyê Dawetiyan re belav dibû. Bi qasî deh xulekan li hev xistin û paşê bi yên din re dest bi çêrînê kirin.

Pezkoviya herî bala min kişandî ya zêrevan bû. Li ser latê bi awayekî bi heybet sekinî û bi tevgereke hêdî hêdî li derdora xwe dinêrî. Xwedî şaxekî dirêj û gelekî mûyên bozbûyî di nava mûyên wê yên qemer de xuya dikir. Çav zer bû, li ser zerika çavan rengê reşê mewîjî xuya dikir. Li ser hinarokên rûyê wê, xeteke reş xuya dikir û guhên wê yên ber şaxên wê re, hem

xweşikbûneke cuda hem jî şiyarbûna wê ya li hember tirsniyên derdorê dida pêhesandin. Xwediya stûyekî zirav û dirêj, her wiha gerdenzeriya wê ya ser spîbûnê ve diçû, mirov bi xweşikbûna xwe ve dida girêdan. Şaxên wê heybeteke cuda dida sekna wê. Her wiha her du lingên dawî, bi heybeteke cuda ya mîna kevanê xuya dikir. Li ser simên wê mîna xirxalekî ji mûyên reş hebû.

Piştî ku me têra xwe ew dîtin; bi derketina me ya ji kozikên xwe, pezkovî ji nişka ve ber bi aliyê sînorê Bakurê Welat û Cûdî ve revîn.

PEYV

Heftenîn: Herêmeke di navbera Cûdî, Zaxo û çiyayê Garê de ye.

Aşûrî: Navê neteweyekê ye, di Rojhilata Navîn de dijîn

Narîn: Nazikî , ziravî

Kozik: Çeper

Mexel: Ji rûniştina sewalan-pez re tê gotin-cihê bêhnvedana pez.

Bizdok: Tirsok

RASTNIVÎS

Dema tu mijarekê binivîsî, nivîsa xwe bike sê beş.

Di beşa yekem de tişta tu dabaşa wê dikî, bi awayekî kurt bîne zimên.

Di beşa duyem de, mijarê bi awayekî giştî fireh veke. Di derbarê mijarê de tu dikarî gotina ji kesên din jî bigirî, lê van gotinên ku te ji kesên din girtine, di nava dunikê de binivîse.

Di beşa sêyem de bi awayekî pir kurt ramana xwe kom bike. Ango bila benda dawî ji her du bendên din kurtir be û naverok jî, ji her duyên din dirêjtir be.

PIRS

- 1- Çi cudahî di navbera pezê kedî û pezkoviyan de heye?
- 2- Çima pezkovî li ser çiyayên bilind û cihê asê dijîn?
- 3- Çima nivîskar dixwaze pezkoviyan binase?

RÊZIMAN

Ew jimar in ku bi nivîskî weke peyv tîn nivîsîn û li cihê navan tîn bikaranîn.

Mînak:

Çar hatin.

Pêncan ev kar kir.

Duyan ji gund bar kir.

Şeş di vê refê de jêhatî ne.

4- Cînavka Vegerok: Ew cînavk e ku tîkiliya wê bi hêmana berî wê re ango bi kirdeyê re heye.

Mînak:

Wî **xwe** dît.

Min **xwe** bi pêş xist.

Wan **xwe** parast.

Azad û Delal **xwe** fêrî xwendinê dikin.

Têbînî: Ev cînavk carinan ji bo tekezirinê jî tîn bikaranîn.

Min **bi xwe** got.

Aras **bi xwe** hat.

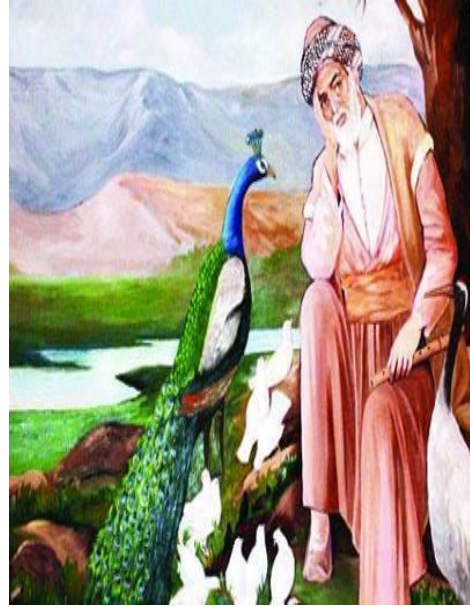
HÎNDARÎ

1- çend hevokan binivîse û cînavkên jimarîn tîn de bi kar bîne.

WANE 4

EZ

Îro ji dest husna hebîb,
Sergeşte û heyran im ez
Min eşq û muhbet bûn nesîb,
Sewdayê sergerdan im ez
Eşqê gelek sewda kirin,
Bê mal û bê mewla kirin
Nûra çira winda kirin,
Mûsayê Imranî me ez
Mûsa ji dest husna bi nûr,
Şêrîniya xalên di hûr
Secde bire ber Kohê Tûr,
Nêzîkî remzê wan im ez.
Remzê ku dê dîlber bikin,
Carek bi çeşman seyr bikin
Dê Kohê Qaf ker ker bikin,
Mecrûhê pirkovan im ez.
Min ah ji dest kovan qehran,
Min sebir nayêt li sehran
Şubhetê mewcên di behran,
Qulzûmê Umaman im ez.
Aşiqan rahatî kême,
Agir û pêta dilê me
Çend hezar medhan dibême, Muhîtê esîman im ez.

Feqiye Teyran

PEYV

Sergeşt: Sergêj

Muhbet: Hezkirin

Sewda: Evîndar

Mewla: Xweda

Koh: Lûtkeya çiya

Secde: Serî tewandin

Remz: Nîşan

Çeşme: Li gorî helbestê çav hatiye bikaranîn.

Mecrûh: Birîndar

Şubhet: Mîna

Mewc: Pêl

Qulzûm: Okyanûs

Muhît: Derdor, hawîrdor

Medih: Pesin

EM HELBESTVANÊ XWE BINASIN

Feqiyê Teyran, di sala 1307'an de li Miksê ji dayîk bûye. Navê wî yê rast Mihemed e. Feqiyê Teyran, nasnavê wî ye. Xwendina xwe li Miksê, Hîzan û Cizîrê domandiye. Feqiyê Teyran di sala 1375'an de jiyana xwe ji dest daye.

Hinek berhemên wî ev in:

- 1- Dîwaneke helbestan
- 2- Destana Şêxê Senaniyan
- 3- Qewlê Hespê Reş

PIRS

1- Li gorî te, nivîskar birîndarê çi ye?

2- Helbesta te xwendî, ji çend malikan pêk hatiye?

CUR Û AWA

Hûnandî: Nivîsên hûnandî, ji wan nivîsên ku hestekê, ramanekê yan bûyerekê bi awayê vehûnandî dinivîsin re **hûnandî** tê gotin.

Hûnandî di nava xwe de dibe du beş:

1- Destan: Ev curenivîsa wêjeyî bi du raweyan hatiye nasîn. Yek jê ew nivîsên li ser lehengiyan e. Ji aliyê gelan ve hatine hilberîn. Bi awayekî hûnandî li gel pîvanê tînan saz kirin. Ev bûyerên girîng ên ku bi serê neteweyan hatine, bi awayekî çêbûyî hatine gotin û vehûnandin.

Du cureyên destanan hene:

a- Destana xwezayî.

b- Destana çêkirî.

2- Helbest: Ji wan nivîsên hest, raman û xeyalan bi awayekî hûnandî, bi rêzik û malikan vedibêjin re **helbest** tê gotin.

Rêzikên helbestan bi peyv û dengên wekhev bi dawî dibin.

Di nivîsên helbestî de, hestekê bingehîn heye. Ev hest di tevahî helbestan de ber çavan tê girtin. Ji vê hesta sereke re **ramanên bingehîn** tê gotin.

Ji ahenga ku dikeve dawiya rêzikên helbestê re **bare** tê gotin.

Ji wekheviya peyv an qertafên piştî bareyê bi heman wateyê tînan nivîsîn re, **redîf** tê gotin.

Ji awayê hatina peyvên ku tên gel hev û wateyeke tekûz didin re, **rêzik** tê gotin.

Dema çend rêzik tên gel hev û bi hev re watedar dibin **malik** tê gotin.

Navê malikan, li gorî jimara rêzan tê danîn.

Mînak:

Ji du rêzikan re **cotik** û ji çar rêzikan re jî, **çarik** tê gotin.

Helbest li gorî mijara xwe wiha tên rêzkin:

- 1- Helbesta pastoral (xwezayî, oldarî û şivanî).
- 2- Helbesta destanî (epîk)
- 3- Helbesta sembolîk.
- 4- Helbesta hînker (dîdaktîk)
- 5- Helbesta şanoyî (dramatîk)
- 6- Helbesta pesindanî (satirîk)
- 7- Helbesta coş, tejî îlham (lîrîk)

HÎNDARÎ

- 1- Çima nasnavê Feqiyê Teyran li helbestvan hatiye kirin?

WANE 5

MELAYÊ CIZÎRÎ (1407-1481)

Hozan û wêjevanê me yê navdar, di esmanê wêje û hozanvaniya kurdî de heta niha jî, stêrkeke geş e. Cihekî bilind ê awazên wî di nava zanistên cur bi cur û wêjeyî de heye. Dîwana wî, heta îro jî di destê wêjevan, hozanvan, oldar, evîndar û civakan de weke mînakeke jêderî tê pejirandin.

Navê rast ê Melayê Cizîrî “Mele Ehmedê Kurê Şêx Mihemedê Botî” ye. Di sala 1407’an de li Cizîra Botan ji dayîk bûye. Bavê wî Şêx Mihemed, ji binemaleke Şêxê Bermalê bû. Li gorî reftarên wê demê, binemaleke xwendevan bû. Melayê Cizîrî waneya xwe ya zanistî di destpêkê de ji bavê xwe digire. Piştî li Cizîr, Colemêrg, Amed û Amêdiyê bi serkeftî dest bi xwendinê kiriye.

Melayê Cizîrî, di zanistên erebî, farisî, kurdî û tirkî de gelek pêşketî bû. Heta 32 saliya xwe, xwendinê berdewam dike. Destûrnameya xwe ya zanistî di heman temenî de li gundê Stêrbasê yê girêdayî Amedê, li cem Mela Tahir digire. Çend salan li gundê Serba yê girêdayî Amedê dibe mela. Li herêma Amedê gelek wane û bawername jî, dane.

Piştî serdaneke Heskîfê, demekê li wê derê jî, dimîne. Piştî rewşa evîndariyê serî jê distîne, li gorî pileya zanista wê demê, bawer dikirin ku Melayê Cizîrî bûye evîndarê keçekê û bi gelek navan bang kiriyê. Lê li gorî lêkolînên li ser helbestên wî, bûye evîndarê welatê xwe, Kurdistan. Ji ber wê jî, wî di helbesta xwe de gotiye: **“Ez çira şevtariya şeva Kurdistan im, gula bihuşta baxên Botan im.”** Ji ber vê evîndariya niştîmanperwerî, dest bi stran û helbestên dîwanî dike. Lê ji ber ne têgihîştina gel, Melayê Cizîrî baş nehatiye nasîn. Di çavên gel de weke dîn tê dîtin. Piştî diçe Cizîra Botan. Li **Medreseya Sor** dimîne û nav û dengê wî li cîhanê belav dibe.

Di sala **1481**'an de, li Cizîra Botan diçe ber dilovaniya Yezdan û li Medreseya Sor tê veşartin. Heta niha jî, li Medreseya Sor, gora Melayê Cizîrî bermayeke dîrokî û ziyaretgeha gelê kurd e.

Bermayeke Melayê Cizîrî bi navê **“Dîwana Melayê Cizîrî”** ya wêjeyî, folklorî heye. Di Kurdistan û cîhanê de gelekî bi nav û deng e. Dîwana wî ya helbestan bi gelek zimanên biyanî hatiye wergerandin û çapkirin. Weke îngilîzî, Rûsî, Farisî, Erebî û ...

Têbînî:

Di sala 1958'an de "Dîwana Melayê Cizîrî" ji aliyê Şêx Ehmedê kurê Mela Mihemedê Zivingî yê Miftiyê Qamişlo ve li Rojavayê welêt hatiye şîrovekirin. Şîrovekirin bi du bergan (cild) û ji aliyê nivîskar bi xwe ve hatiye çapkirin.

PEYV

Wêje: Tore, Edebiyat

Awaz: Newa-Sazkirina dengê mûzîkê

Dîwan: Pirtûka helbestan

Botî: Navê eşîrek û herêmeke Cizîra Botan e.

Reftar: Şêweyê ku yek bi wê kar û tevger dike

Medreseya Sor: Navê mizgefteke navdar e, li Cizîra Botanê ye.

RASTNIVÎS

Xwendekarên hêja!

Mijara li jêr bi baldarî bixwînin, li cihên tên xwestin nîşaneyên xalbendiyê deynin û kêmasiyên nivîsîskî de sererast bikin.

"Melayê Cizîrî di zanistên erebî farisî kurdî û tirkî de gelek pêşketî bû heta 32 saliya xwe xwendinê berdewam dike destûrnameya xwe ya zanistî di heman temenî de li gundê stêrbasê yê girêdayî amedê li cem mela tahir digire çend salan li gundê serba yê girêdayî amedê dibe mela li herêma amedê gelek wane û bawername jî dane "

PIRS

- 1- Kengî û li kê derê Melayê Cizîrî ji dayîk bûye?
- 2- Melayê Cizîrî li kêjan bajaran xwendina xwe qedandiye?
- 3- Çima Melayê Cizîrî di cîhanê de navdar e?

CUR Û AWA

Ji nivîsên jiyana kesan bi baldarî têdigihînin re **jîname** tê gotin.

Jîname, bi awayekî dîrokî nivîsa jiyana kesên di civakê bi banor, bi şêweyekî giştî, bi baldarî pêşwazî dike.

Di jînameyê de cih û dîroka jîdayîkbûn, rewşa derdor, erkên kirîn, taybetmendî, xebat, bandora wan û beşên wan ên hunerî, ger miribe, cih û dîroka mirina wan, piştî mirinê, nivîsên li ser wan hatine nivîsîn û ger hebin destnivîsên wan tên nivîsîn.

RÊZIMAN

Daçek: Ji aliyê wateyê ve hevokan temam dikin; daçek ne ji ber wateya xwe lê ji ber peywira xwe weke peyv tên pejirandin.

Daçekênbingehîn: ji, li, bi, di... de.

Daçekên hevedudanî: Daçekên hevedudanî bi piranî ji daçekeke bingehîn û ji bêjeyeke ku cih û aliyekî nîşan didin pêk hatine. Her daçekeke resen komek daçekên hevedudanî çêdike.

li: li paş, li ser, li dor, li ber, li nav, li cem...

bi: bi dûv, bi bin, bi ser, bi dor...

ji: ji paş, ji dor, ji aliyê, ji nav, ji kêleka...

di: di ber de, di bin de, di nav de, di ser re, di bin re, di dor re, di nav re...

Mînak:

Bila av te bibe, lê **di ser** pira nemrdan **re** derbas nebe.

Barê giran **li ser** milan.

Li bin defa her kesî govendê negire.

Li dû tariyê ronahî ye.

Ji ber şirikê çû ber meZRîbê.

Di nav wan de gelek kesên baş hene.

HÎNDARÎ

- 1- Tu jî li ser wêjevanekî kurd, lêkolîn bike û jînameyekê binivîse.

WANE 6

ROVIYÊ STEMKAR

Roviyek hebû pir ziyar dida derdorê, ji ber wê her kes jê direviya. Rojekê hizirî û ji xwe re got: "Ger ez kirasekî olî li xwe nekim, bi wî rengî nekevîm tevgerê, ez ê li van deran ji birçîna bimirim, ji ber ku her kesî ez nas kirime.

Rovî: "Ez ê rabim biçim

hecê, Bixwim
mirîşka Xecê,

Bikim hîle û fenda

Heta herime gunda."

Rabû şaşikek da serê
xwe, tizbiyek kir
stûyê xwe û xwe
berda nava gundekî.
Dît ku mirîşk
diçêrin,

Li ser sergo dinêrin,

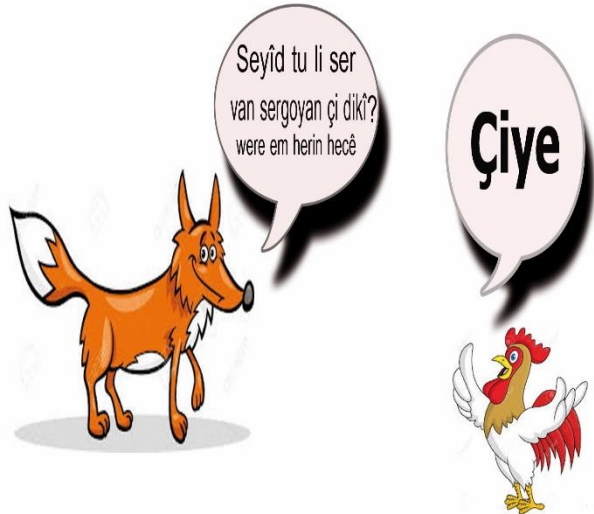
Rovî giha dehma wan,

Silav kir ser dîkê wan.

Dîk silava wî veda,

Hema hêdîka çik da.

Rovî: "Seyda tu li ser van sergoyan çi dîkî? Were em herin mala Xweda, tu kesekî melayî."

Dîk:

"Pir me dîne te xwarin,

Ji hingê ve şiyar in."

Rovî hat û hûrhûrî,

Tizbe hejand korkorî.

"Ez bûme gunehkar,

Lê min tobeye ji fêlên par."

Bi vî awayî dîkê feqîr xapand û bi dîk re ketin rê. Hinekî ji gund derketin, dîtin kewekî dengxweş dixwîne. Rovî nêzîk bû û silav kir.

Kew silava wî veda,

Hema hêdîka fir da.

Rovî jî banî kirê: "Erê wa feqî çima tu dibî seqî? Were va seydayê te bi min re ye, em herin hecê."

Dema kew dît ku rovî û dîk bi hev re ne, baweriya wî hat, ew jî ket rex wan û rêwîtiya xwe berdewam kirin. Gihan ber ava çêm, nêrîn ordekek li wê derê ye. Rovî silav li ordekekî kir, ordekekî silava wî veda û xwe berda nava avê.

Rovî:

"Seyîd! Tu ji nisla resûlî

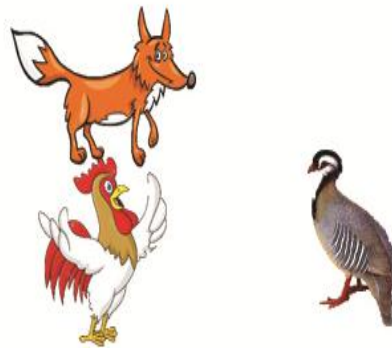
Li van deran çî dikî, bêxwedî,

Were em herin Medînê,

Da tu cidê xwe bibînê."

Wê jî bawer kir û ket rex wan.

Li wan bû êvar.

Rovî: "Em tobedar in, divê em bikevin kunekê da ku tebayên din me nexwin."

Geriyên kunek dîtin û her çar bi hev re ketin kunê.

Rovî:

"Ez bûme gunehkar,
Ez ê bibim nobedar",
Rovî rabû nobet girt,
Derê kunê taze girt.
Nîvê şevê dibore,
Dîko rabû diqîre.

Rovî: "Ev çi ye, ne wextê nimêjê ye, ev çi oldariya sexte ye tu dikî?"

Dîk: "Ne sexte ye."

Rovî li feqe zivirî: "Feqe bêje, weke min gotî, yan weke mela gotî?"

Feqîrê feqe, li çavên rovî nêrî û tirs ket dilê wî û got:
"Weke te gotî, ne weke mela gotî."

Rovî serê dîk jê kir,
Li paşiya kunê kir.
Ketiye serê siharê,
Kew jî rabû diqebe,
Ew ji xwe re dixwîne
Ji Quran û Yasînê.

Rovî: "Çi adet, Quranê dixwîne xelet."

Feqe: "Ne xelet e."

Rovî li ordekê zivirî: "Seyîd weke min gotî yan weke feqe gotî?"

Seyîd: "Weke te gotî, ne weke feqe gotî."

Rovî serê feqe jî jê kir,

Li dawiya kunê kir,

Ma seyîd û ma rovî,

Seyîd ji tirsê nalivî.

Rovî: "Erê seyîd tu dibêjî ez seyîd im, ka eslê te, ka secera te, çima tu ev qas derewan dikî?"

Seyîd: "Hecî tu pir başî, Lê xeber belê, Min hebû birayekî biçûktir,

Eslê min wî bi xwe re bir, Ger tu bixwazî ez ê,

Herim bînim birayê xwe, Du şahid û eslê xwe."

Rovî tema bû û got: "Baş e here bîne, Lê belê pir nemîne."

Rovî derê kunê vekir, seyîd derket ji derve û got:

"Hecî ser çava, Rebî mala te ava."

PEYV

Ziyan: Xerabî, Zîrar

Şeqî: Nerihet-nesekinî-şûm

Secere: Dara binemalê nîşan dide.

RASTNIVÎS Pirsnişan: (?)

Ev nîşane li dawiya hevokên pirsyariyê tê bikaranîn. Hevokên pirsyariyê bi peyvên pirsyariyê ji hevokên din cuda dibin.

Mînak: Ma Şiyar hat?

Kengî Karwan çû?

Carinan hevokên asayî bi rêya kirpandinê dibin hevokên pirsyarî:

Şiyar hat.

Şiyar hat?

Karwan çû.

Karwan çû?

PIRS

1- Çima rovî pêwîst dît ku kirasê olî li xwe bike?

2- Kew bi çi hat xapandin?

3- Çawa seyîd ji rovî rizgar bû?

CUR Ê AWA

Di çanda kurdî de çîrok carinan hûnandî û carinan jî pexşan tên gotin û nivîsîn.

Çîrok bi armanca perwerdekirina civakê tên nivîsîn û ji nifşekî derbasî nifşekî din dibin.

RÊZIMAN

Hevalnav (rengdêr)

Hevalnav ew bêje ne ku çawanî û mêjera navdêran bi me didin nasîn.

Hin cureyên hevalnavan:

1- Hevalnavên çawaniyê

2- Hevalnavên şanîdanê

3- Hevalnavên nebinavkirî

1- Hevalnavên çawaniyê: Ev hevalnav rewşa navan bi me didin nasîn.

Mînak:

Hevalên **hêja** karên **baş** dikin.

Zozanên **xweş** ên Kurdistanê ne.

Gula **spî** sembola aşîtiyê ne.

2- Hevalnavên şanîdanê: Ev hevalnav navdêran bi riya nîşanê diyar dikin.

Mînak:

Ev dibistana mezin a me ye.

Ew dibistana mezin a me ye.

Wê Şagirtê bawernameya xwe wergirt.

Vî zarokê silav li min kir.

1- **Hevalnavên nebinavkirî:** Ew hevalnav in ku navan bi awayekî nediyar bi me didin nasîn.

Mînak:

Hin karker li vê kargehê kar dikin.

Em rastî **gelek** mirovên baş hatin.

Nêçîrvanan **çend** xezal girtin.

Hemû xwendekarên vê zanîngehê jêhatî ne.

HÎNDARÎ

Tu jî çend hevokan li ser hevalnavên nebinavkirî peyda bike û di lênûsa xwe de binivîse.

WANE 7

GELIYÊ ZÎLAN

Kurdan, êrîşên li ser Noşarê, bajarê Erdîş û Bargiriyê jî, ji bîr nekiribûn. Bi awayekî pir tund êrîş li ser van bajaran jî çêbûbûn. Pêşengên van hêzan, rewşa di vê germahiya êrîşê de jî, ji bîr nekiribûn; wan ez agahdar kiribûm. Ez û pêşengên herêmên din jî li benda fermanên ku di fermanameyê de bûn, da ku dest bi şer bikin .

Ji bo parastina Kelha Noşarê, girên bilind pir baş hatibûn qayîmkirin. Ji xwe kelh jî li cihekî pir bilind hatibû avakirin. Bi vî awayî li hember lehiya êrîşan, şervanên leheng ên kurd, 24 demjimêran jî xwe ranegirtin. Noşarê windahiyeke mezin da û ket destê kurdan. Femandar di şer de hatibû kuştin. Serbaz û leşkerên ku ji mirinê rizgar bûbûn, dîl hatibûn girtin. Ji aliyê din ve jî, di roja pêşî ya êrîşê de gelê kurd beşeke Erdîşê û bajarê Bargiriyê hemû bidest xistibûn. Beşeke Erdîşê û Kelha Bargiriyê di destê hêzên tirkan de mabûn. Desteya ku ji bo girtina riya Wan-Erdîşê hatibû şandin, bûbûn cangoriyên bêewlekariya xwe. Vê desteyê bi wêrekî û lehengiyeke mezin, li gel serkeftinên matmayî canên xwe dan; wisa kirin ku li ser hêzên tirkan rewşa tirsê dan çêkirin û rewşa Erdîşê hat guhertin. Bûyer wiha geş bûye; tirk ji Wanê ji bo hewara Erdîşê biçin, çend top û komek ji leşkeran dişînin .

Ev desteya kurdan li nêzî Erdîşê, riya wan dibirin. Piştî şerê nîv demjimêrê, leşkerên tirkan ên ku têdigihin, wê jê rizgar nebin, radestî wan dibin. Şervanên Hayderî çawa dibînin ku tirk radestî wan dibin, ji kozikên xwe derdikevin, da çekên wan bigirin. Dema fermandarê tirkan dibîne ku jimara şervanên kurdan kêm e, ji bo radestkirinê jovan (poşman) dibe û ferman dide leşkerên xwe da dest bavêjin çekan û êrîşî wan bikin. Bi vê berdanê re fermandarê Desteya kurd û çend şervan tên kuştin, ên mayîn jî heta guleyên xwe yên dawî şer dikin. Di dawiyê de ew jî şehîd dikevin. Bi vî awayî hewara hêzên tirk ên alîkariyê digihêjin Erdîşê.

Êrîşa pêşî ya li ser Erdîşê, ji aliyê Bekirîyan ve hatibû kirin. Çek û cebilxaneyên van têra wan nedikirin. Ji ber kêmbûna çek û çebilxaneyên wan, nikarîn Balefirgehê dagir bikin. Van mirovan, bi rê û rêbaza xwe ya kurdevariye ku dibêje; "*Li cihê ku ez dîl bijîm, bila bi mêrxasî bimirim*", bê çek bi kuling, bê û biviran êrîş biribûn ser wan û di ber evîniya xwe ya "azadiyê" de çend cangorî dabûn. Balefirgeh bi dest xistibûn û leşkerên wê derê dîl girtibûn û dest danîbûn ser çekên wan û bi vî awayî du firokeyên wan jî girtibûn. Lê belê ne dizanîn bidin xebitandin, ji ber neçariyê ew firoke şewitandibûn.

Îhsan Nûrî Paşa
Serhildana Çiyayê Agirî

PEYV

Noşar: Nûrşîn, navçeyeke Bidlîsê ye.

Erdîş: Navçeyeke Wanê ye.

Bargir: Navçeyeke Wanê ye.

Fermaname: Nameya fermanê

Serbaz: Serleşker

Şervanên Hayderî: Şervanên bi baldarî tev digerin.

Radest: Dayîna dest

Balefirgeh: Cihê balefir lê radiwestin û radibin.

PIRS

1- Bi xwendina vê mijarê re, hesteke çawa bi te re çêdibe?

2- Desteya kurd berxwedaneke çawa nîşan da?

3- Dema Geliyê Zîlan tê gotin, çi tê bîra te?

CUR Û AWA

Ji nivîsên tişta bi serê nivîskar de hatî yan jî nivîskar bûyî şahidê bûyerê radigihîne re **bîranîn** tê gotin.

Pêwîst e bîranîn xwe bispêre rastiyê. Zimanê wê xwerû, têgihandina wê bi bandor be.

RÊZIMAN

Hoker: Ew bêje ne ku lêkeran ji aliyê rewş, dem, cih û bergeh û çendaniyê ve diyar dikin.

Hin cureyên hevalkaran:

1- Hevalkarên çawaniyê (rewşê)

2- Hevalkarên demê

1- Hevalkarên çawaniyê (rewşê): Ev hevalkar rewş û çawaniya karê ku tê kirin, nîşan didin.

Mînak:

Em **zû** çûn gund.

Pîremêr **hêdî hêdî** dimeşin.

Ez duh **bi dizî** hatim malê.

Ew **bi nezanî** kar dike.

2.Hevalkarên Demê: Ev cure hoker dema karê ku tê kirin diyar dikin.

Mînak: Ji duşemê ve nehatiye cem min.

duh çû gund. Ew

Sibe were mala me.

Par çandinî baş bû.

Ez ê **îşev** li vir bimînim.

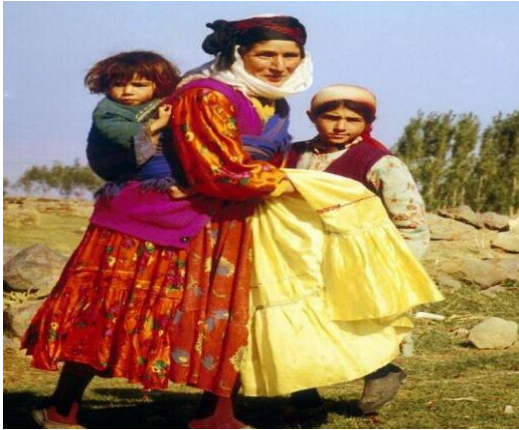
HÎNDARÎ

1- Îhsan Nûrî Paşa kî ye? Lêkolîn bike.

WANE 8

MIJARA SERBEST

DAYÛKA MIN

Di wan şevên tarî de, te ji min re dilorand. Her qêrîneke min hezar carî êş dixist dilê te. Li ber serê min rûdiniştî, heta tûrêjên rojê didan cîhanê. Min tenê gava li çavên te yên reş dinêrî, dayîka min di nava çavên te yên melûl de min evîna dayîkan didît.

Li vê cîhanê, ez ji te, têr nebûm. Belkî li cîhana din, belkî li buhiştê, em hev bibîn. Gava roj sor dibe, xwe dixemilîne û di pişt asoyan re diçe ava, ez di nava xeyalên xwe de, li dayîka xwe digirim. Weke bilbilê her roj bixwîne, li hêviya vebûna gulê be, dayîka min! ez jî bi hesreta dîtina te me, tenê carekê te bibînim, derdên xwe ji te re bêjim, te bêhn û hembêz bikim, bes e!. Li çavên te yên reş binêrim û evîna dayîkê bibînim.

Ez li ezman, di nava ewran de gava stêrkan ji xwe re dilîst, di nava xeyalên xwe de digeriyam. Ez di nava deryayê de weke masiyekê her tim, dilîstim. Weke masiyekê ku nikaribe ji avê qut bibe, dimam û li dayîka xwe digeriyam. Di nava şevên tarî de, bi dengê şirqîna birûskan, bi qêrîna bahozê re ez li dayîka xwe digeriyam. Di wan şevên tarî de ku çav çavan nabînin, ez digeriyam. Ji dûr ve min xwe li çirûskeke ku ji ber agirekê geş mabû, girt û bi dilekî kul û bi hesreteke mezin, derdê xwe ji wê çirûska êgir re got. Hêviya min ew e ku ez dayîka xwe, di bin siha azadiyê de bibînim.

Ji ber hesreta dîtina te, di jiyanê de bitevger im, dayê.
Weke berekê di çola havînê de bê av bimîne û li hêviya dilopek
av be.

Dayîka min, ez bi hesreta te û tenê te carekê bibînim û
serê xwe deynim ser zenda te û bêjim: "Dayîka min, gula biharê
û çîmena ber çeman!"

Ş. Çîmen Herekol

WANE 9

GULBIHAR

Gulbihar, gula biharê

Tu xeml û rewşa Adarê
Her sal weke îro li darê
Gulbihar rewşa Adarê

Çîçek û gul û nesrîn e
Nêrgiz û lal û gulçîn e
Sînem û kal sosinî ne
Gulbihar rewşa Adarê

Sorgul û rîhan, bibîn in
Binefş û çîmen şîrîn in
Li ba yara xemrevîn in
Gulbihar rewşa Adarê

Xemrevîna dildaran tu
Serwera evîndaran tu
Dilkuştîya ciwanan tu
Gulbihar rewşa Adarê

Celadet Bedirxan

PEYV

Sosin: Kulîlkeke li Kurdistanê çêdibe.

Lal: Bi wateya kulîlka laleyê bi kar aniye.

Gulçîn: Di wateya beşên gulan de hatiye bikaranîn.

Binefş: Kulîlkeke rengê wê mov e.

Sînem: Cureyeke gulan e.

Nesrîn: Navê kulîlkekê ye.

EM HELBESTVANÊ XWE BINASIN

Celadet Bedirxan, ji binemala Bedirxaniyan e. Kurê Emîr Elî Bedirxan e. Celadet Bedirxan di sala 1897'an de li Stenbolê ji dayîk bûye. Celadet Bedirxan li ser ABC'ya kurdî ya Latînî, rêzimana kurdî û helbestan xebateke giranbuha kiriye.

Celadet Bedirxan, di sala 1951'ê de çûye ser dilovaniya Yezdan.

PIRS

1- Li gorî helbestê, tiştên xeman direvînin, çi ne?

2- Di helbestê de Gulbihar di wateya çi de hatiye bikaranîn?

CUR Û AWA

Helbesta li jor mirov dikare bi du rengan bigire dest. Ji ber ku tê de xweşikbûna xwezayê heye, weke helbesteke pastoral, her wiha ji ber di hinek rêzikên wê de mînandin (îstîtare) heye, helbesteke sembolîk e.

Pîvan:

Ji wekheviya kiteyên rêzikên helbestan re **pîvan** tê gotin.

Mînak:

"Sorgul û rîhan, bibîn in
Binefş û çîmen şîrîn in
Li ba yara xemrevîn in
Gulbihar rewşa Adarê"

Weke di malika jor de jî tê dîtin, dema em bixwazin helbestekê bi pîvan binivîsin, pêwîst e jimara kiteyên rêzikên helbestê bi qasî hev bin. Carinan dibe ku hejmara kiteyên du rêzikan bi qasî hev bin, lê jimara kîteyên du rêzikên li pey wan cuda bin.

Bare, li gorî ahengiya dengên li dawîya rêzikan, dibe çar beş:

- 1- Bareya lawaz (nîv)
- 2- Bareya tam
- 3- Bareya dewlemend
- 4- Bareya hevdeng (cînas)

Bareya helbesta we xwendî, bareya tam e.

Ji wekheviya du dengên li dawîya rêzikên helbestan re **bareya tam** tê gotin.

HÎNDARÎ 2

Bersiva rast hilbijêrin.

1- Ji wan curenivîsên cihê geryayî û dîtî, agahiyên komkirî, tiştên hîskirî radigihîne re çi tê gotin.

- A) Rexnekirin
- B) Wêneyîkirin
- C) Jîname
- D) Geryaname

2- Di kîjan hevoka li jêr de hevalkara demê hatiye bikaranîn?

- A) Aram bi lez çû.
- B) Azad par xwendekar bû.
- C) Gulîzer li pêş dibeze.
- D) Aheng li jor rawestiya ye.

3- Pêwîst e li ser kîjan hevoka li jêr pirsnîşan bê bikaranîn?

- A) Ew pênûsa min e.
- B) Karker ji kar zivirîn.
- C) Ma ev xwendekar e.
- D) Mam Şêrwan xemgîn e.

4- Di kîjan hevoka li jêr de hevalnavê şanîdanê heye?

- A) Ev xwendekar, kesekî rêzdar û jêhatî ye.
- B) Ev hem zana, hem pêşketî ye.
- C) Wî pirtûk xwend.
- D) Min hevaltiya vî kir.

5- Di kîjan hevoka li jêr de baneşan nayê bikaranîn?

- A) Wax çî birîneke kûr e.
- B) Wa Berfîn were em biçin.
- C) Heval, ev mala me ye.
- D) Delalê negirî.

6- Peyvên dijber bi xêzekê bigihîne hev:

Azadî	kovî
Dûr	dirêj
Çûn	destpêk
Ronî	nêzîk
Hêdî hêdî	tarî
Reş	hêsan
Kurt	bilez
Dawî	spî
Kedî	hatin
Zehmet	paş
Hişk	nerm
Pêş	bindestî

7- ji van hevokan kîjan hevok tê de hevalnavên çawanîyê hatiye bikaranîn.

- a- Sorgul û rîhan bibîn in.
 - b- Ew ji xwe re dixwîne.
 - c- Em di ber dibistanê re derbas bûn.
 - d- Me duh li şanoyekê temaşe kir.
- 8- kîjan ji yên li jêr ne ji daçekên hevedudanî ye?
- a- Bi b- Li ser c- li hember d- di ber re

BEŞA 3

DAXWAZNAME

DÎROK Û SIRÛD

BILBILÊDILŞAD

NAME JI BO DAYÎKÊ

TIL HELEF

GIRÎNGIYA XWENDINÊ

PEYAMA NEWROZÊ

SIYABENDÊ SILÎVÎ Û XECÊ

HÎNDARÎ 3

WANE 1

DAXWAZNAME

Ji bo Rêveberiya Koîmteya Perwerdeyê ya Qamişloyê,

Di dawîya sala perwerdeya 2013/2014'an de pêşbirka ji aliyê we ve bê lidarxistin, bi çend hevalên xwe re em jî dixwazin beşdar bibin.

Ger daxwaza me bê pejirandin em ê kêfxweş bibin.

24/06/2013

Navnîşan: Viyan Penaber/

Kolana Qudûrbeg 14/

Şanênav Qamişlo

RASTNIVÎS

1- Di daxwaznameyê de rêzika weke sergotar tê bikaranîn an tev, an jî destpêka her peyvê bi tîpa mezin tê nivîsîn û di dawîya wê de bêhnok tê bikaranîn.

2- Di nivîsa daxwaznameyê de pêwîst e hemû daxwaz bi rêzdarî werin nivîsîn.

3- Di navbera hejmarên bi hev ve têkildar, xêzexwar (/) tê danîn.

Mînak:

- Perwerdeya me ya 2013/2014'an dê sibe dest pê bike.
- Di 24/06/2014'an de me ji bo rêveberiya dibistanê daxwaznameyek nivîsî.

PIRS

1- Daxwazname çi ye?

2- Mirov ji ber çi daxwaznameyê dinivîse?

CUR Û AWA

Ji nivîsên ji bo daxwaza kes, kom û gazine wan an jî rewşekê ji cihê peywendîdar radigihîne re **daxwazname** tê gotin.

Divê daxwazname li ser kaxeza spî ya bê xêzik û ji pîvanên wê ku bi pênuşa reş an jî şîn, bê nivîsîn.

RÊZIMAN

Lêker: Ji peyvên ku kar, tevger, bûyer û rewşekê diyar dikin re lêker tê gotin.

Mînak:

Kêfa min ji helbestên Cegerxwîn re **tê**.

Me li ser dîroka Kurdistanê **lêkolîn kir**.

Zelal di rojnameya Ronahî de **dixebite**.

Deriyê malê ji nişka ve **vebû**.

Lêker li gorî çêbûna xwe dibin sê beş:

1- Lêkerên Xwerû: Ew lêker in ku tu qertafan nagirin.

Mînak:

anîn, avêtin, çûn, birin, dîtin, dan, firotin, gotin, hiştin, lîstin ...

2- Lêkerên Pêkhatî: Ew lêker in ku bi alîkariya qertafên sazker tî bidestxistin.

Mînak:

Qertafên sazker	Lêkerên xwerû	Lêkerên pêkhatî
da-	Ketin, girtin	Daketin, dagirtin
çê-	Bûn, kirin	Çêbûn, çêkirin
hil-	Girtin, dan	Hilgirtin, hildan
ra-	Hiştin, xistin	Rahiştin, raxistin
rû-	niştin	Rûniştin
ve-	Kirin, xwarin	Vekirin, vexwarin
wer-	Girtin, kirin	Wergirtin, werkirin

3- Lêkerên Hevedudanî: Ew lêker in ku ji du peyvên watedar pêk tên.

Mînak:

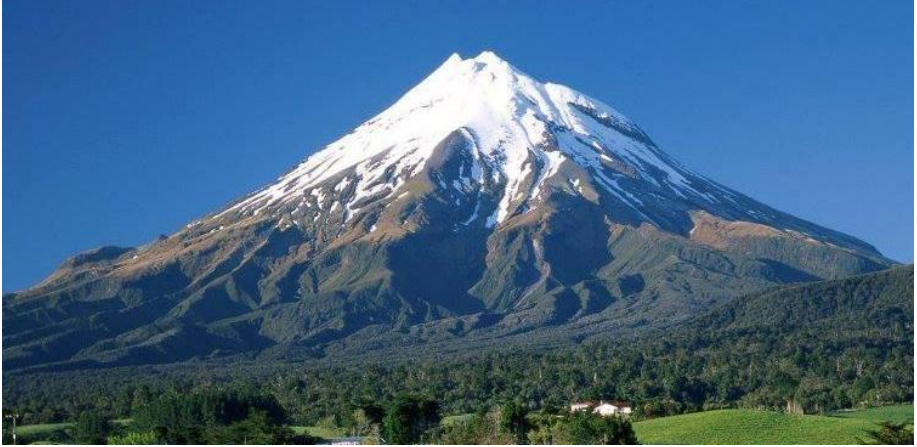
avakirin, diyarkirin, sorkirin, hişyarkirin, bilindbûn, sarbûn, avabûn, nexweşketin ...

HÎNDARÎ

Daxwaznameyekê bi awayê destnivîsê ji rêveberiya dibistanê re binivîse.

WANE 2

DÎROK Û SIRÛD

Agirî çiyayekî bilind e. Di nava kirasekî spî de rapêçandî ye. Serî bi mij û dûman e û çiyayekî berz û kevnar e. Ziyaretgeha dîndar, evîndar, derwêş û bîreweran e. Warê şervanan û kaniya xurtî û mêranîyê ye. Navenda serhildanan e. Agirî, çiyayê ji agir e, çiyayê serî li asîmanan û kelha parastina xwediyê xwe ye. Kelha Xoybûnê ye.

Li ber qontarên Çiyayê Agirî, şervanên kurd, çekdar, dengdar û strana Agirî ne. Bi dengêkî, hemû bi hev re, li nik wan fermanarên wan; Îhsan Nûrî Paşa, Biro Heskê ,Têlî Paşa, Temerê Şemkî, Şefdîn Beg û Ferzende Beg hebûn.

Li hemberî wan jî Îskender Beg bû. Ango Memdûh Selîm Beg. Ala kurd a rengîn li zinarekî bilind dibe, dinya sar e û berf li ser çiyê ketiye. Bilindahiyên çiyê di nava berfê de, bûne xwedî kirasekî spî.

Sirûda şervanên kurd, Destana Serhildana Kurd a Agirî ye... Şervanên kurd xêrhatin li Îskender Beg dikirin. Îskender Beg, çend kurdên Îranê û du ermenî, li şervanên kurd dinêrîn. Bêdeng û biken, dilê wî weke dengê Çiyayê Agirî hildiavêt. Germ û bilez, heyecenake mezin, dil û mejiyê wî girtibû.

Xwedawo! "Tu qadirî,
ma min ê ev roj jî

bidîta? *"Leşkerên kurd, fermanderên wan û ala kurd, axa rizgarkirî. Jiyanekê ji nîr û zordariyên xerîban dûr e..."*

"Îskender Beg: Gelî

hevalan... Hûn bi xêr û xweşî hatin. Em, leşker û fermandarên Şoreşa Kurd A Çiyayê Agirî silav li we dikin. We, em kêfxweş û serbilind kirin. Bi xêr bin." Dengê Îhsan Nûrî, dengê xurt û hişk, yanî dengê serleşkerêkî bû.

Îskender Beg kelegirî bû. Ji kêfxweşî û heyecanê, deng jê dernediket. Wî dizanî, eger ew devê xwe veke, ew dê bigirî. Tu carî tiştekî wiha neqewimîbû, ew, wiha bi agirê heyecanê nehatibû sotandin, pêtên heyecanê qet bi vê xurtiyê bi ser wî de nehatibûn.

Li ber çavên hemûyan Memdûh Selîm Beg tiştekî dike; ew çokên xwe datîne erdê, berjêrî erdê dibe û axa reş radimûse.

Sê caran giran, giran. Li pey ramûsandina axê re ew mistekê ji axê dixê nava lepên xwe, axa reş bêhn dike. Dirêj dirêj, ew li axê, ala çiya û şervanên kurdan dinêre.

Îhsan Nûrî Beg tê û wî ji erdê radike. Ew bi ken li hev dinêrin û hev hembêz dikin. Bi dirêjîya xulekan, paşê jî ew, bi hev re ber bi fermandar û şervanan ve diçin. Îhsan Nûrî Beg wan yek bi yek, bi Memdûh Selîm Begê dide nasîn. Ew jî wan, yek bi yek hembêz dike.

"Begê min Îhsan, ez dixwazim ala serbestî û azadiyê jî ramûsim. Ji min re vî tiştî jî bike, ji kerema xwe re, wê bîne, ez wê ramûsim û bêhn bikim. Bêhna serbestî û azadiyê bigirim..."

Mehmed Uzun
Ji romana 'Siya Evînê'

PEYV

Berz: Mezin, Bilind

Xoybûn: Navê tevgereke kurd bû.

EM WÊJEVANÊ XWE BINASIN

Mihemed Uzun, di sala 1953'yan de li Siwêreka girêdayî Rihayê ji dayîk bûye. Dibistana seretayî, navîn û amadehî li Siwêrekê xwendiyê û li Zanîngeha Enqereyê beşa Mamostetiya Teknîkî ya Bilind, xwendiyê. Ji ber zordariya dijmin di sala 1977'an de derbasî Siwêdê dibe û jiyana xwe di penaberiyê de berdewam dike. Pêşevanî ji gelek kovar û rojnameyan re kiriye û gelek berhemên navdar (Tu, Mirina Kalekî Rind, Siya Evînê, Rojek Ji Rojên Evdalê Zeynikê, Hawara Dicle û hwd) jî nivîsîne.

Mihemed Uzun di sala 2007'an de li bajarê Amedê xatir ji jiyane xwestiyê û çûye ber dîlovaniya yezdan.

PIRS

- 1- Çima Îskender Beg kelegirî dibe?
- 2- Çima di romanê de sirûda şervanên kurd weke destana Agirî bi nav kiriye?

CUR Ê AWA

Ji nivîsên dirêj ên ku bûyerekê yan gelek bûyeran bi hev re radigihînin û di nava wan de gelek leheng heyî re **roman** tê gotin.

Roman, li ser sê endamên bingehîn tê hûnandin :

- a- Bûyer
- b- Kes
- c- Cih û dem

RÊZIMAN

Di lêkeran de rader (jêder): Rader awayê bingehîn ê lêkeran e, lêker di vê rewşê de li gorî tu dem û raweyan nehatiye kişandin.

Mînak:

anîn, xwestin, birin, gortin, dîtin, man, barîn, bezîn, daxistin, vegeîn, firandin ...

Bidestxistina rayeka lêkeran:

a- Rayeka dema borî: Dema ku mirov qertafên raderîn "in " ji lêkeran rake, rayeka dema borî tê bidestxistin.

Mînak:

Xwestin = xwest, xwendin = xwend, hatin = hat, ketin = ket
...

b- Rayeka dema niha: Dema ku mirov lêkerê li gorî dema niha bikişîne û qertafên dem û kesan jê rake, rayeka dema niha tê bidestxistin.

Mînak:

Lêker	Dema niha	rayek
xwestin	dixwaze	xwaz
xwendin	dixwîne	xwîn
meşîn	dimeşe	meş
barîn	dibare	bar
kolan	dikole	kol

HÎNDARÎ

- 1- We çî roman xwendine? Navên wan binivîsin.
- 2- Rayeka dema borî û dema niha ya van lêkeran binivîsin.
Kirin , raketin , şuştin

WANE 3

BILBILÊ DILŞAD

Ey bilbilê dilşadî hela, wer bike fîxan
Derdê me girane ey bira , birîna me kûr e
Gorî te bitin cerg û dil û mêlak û hem can
Dengê te ye xweştir , ji ney û nay û bilûr e

Sê hawe tên deng , yek ji sira bayê siba ye
Hawayê dî ji dengê xuşîna dehl û reza ye
Hawê sisiya ji bêhna şemamok û gula ye
Lewra ku li dinyê tu bi nav û tu meşûr e

Karwanê me va bi rê ketî , lê şevreş û tarî
Serma ye terez kulyên di berfê her dibarî
Bahoz e çelapek têne me , ji her çar kenarî
Warê me welat e ey heval , rêka me dûr e

Çar hawîr me diz û keleş in , têk dane dijmin
Me ji hev radiqetînin bir bi bir , heyf û mixabin
Qet çarew umîda me nema ye bilbilê min
Meydan e ji bo hirç û çeqel , gur zûr e zûr e

Meydan e ji bo hirç û çeqel , rovî û keftar

Gorî te bim bilbil , ji serê darê tu wer xwar
Da pêk ve mijûl bim , bi xwe çend rojên di dijwar
Îro li me ferman e , li ser gerdenê şûr e

Seydayê Tîrêj

PEYV

Fîxan: awaza bilbil

Cerg: Kezeb

Hawe: Awa

Meşûr: Bi nav û deng, navdar

Hawîr: Hawîrdor

Çeqel: Torî, Cureyek ji kûçikên kovî

EM HELBESTVANÊ XWE BINASIN

Seydayê Tîrêj di sala 1923'yan de li Rojavayê Kurdistanê ji dayîk bûye. Helbestvanê navdar li ser xwezaya Kurdistanê, li ser perîşanî û bindestiya kurdan, helbestên gelekî giranbuha hûnandine. Di sala 2002'yan de jî helbestvanê me li bajarê Heskê yê Rojavayê Kurdistanê koça dawî dike.

PIRS

1- Ji bo çî Seydayê Tîrêj dibêje:

"Ey bilbilê dilşadî hela wer bike fixan

Derdê me giran e ey bira birîna me kûr e"

2- Naveroka helbesta Seydayê Tîrêj li ser çî ye? Şîrove bike.

CUR Û AWA

Ev curehelbest, helbesteke destanî (epîk) ye. Ji wan helbestên ku mijara wan şer, egîdî, lehengî û welatparêzî re destanî (**epîk**) **tê gotin**.

Bûyerên dîrokî bi vegotîneke kelecana tîne ziman. Ev curehelbest têra xwe dirêj in, ji van helbestan re **helbestên destanî** û **helbestên lehengî** jî tê gotin.

Di helbestên hûnandî de bê guman malik û bare jî tîne dîtin, li gel wan carinan di helbestê de li dawîya rêzikan heman rêzik tîne dubarekirin; ji vê rêzika tîne dubarekirin re **qulf tîne gotin**.

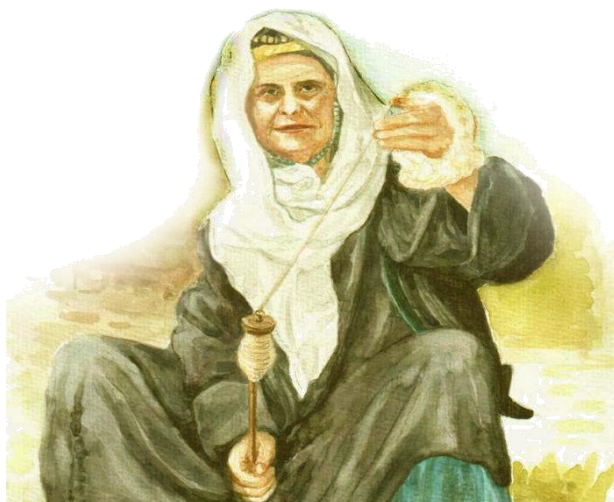
Bareya vê helbestê jî, bareya dewlemend e. Ji wekhevîya sê deng an jî zêdetir dengên wekhev ên ku dikevin dawîya rêzîkên helbestan re **bareya dewlemend** tê gotin.

Mînak:

Sê hawe te deng, yek ji sira bayê siba ye
Hewayê dî ji dengê xuşîna dehl û reza ye
Hewê sisiya ji bêhna şemamok û gula ye
Lewra ku li dinyê tu bi nav û tu meşûr e

WANE 4

NAME JI BO DAYÎKÊ

10 Nîsan 2016

Dayîka min î hêja!

Bawer bike dayê can, min pir bêriya te kiriye. Bêguman dizanim te jî, pir bêriya min kiriye. Ji ber ku va bûye demeke dirêj me hev nedîtiye. Ji ber nebûna derfetan, ez nikarim zêde nameyan bişînim... Lê xema nebe dilê xwe dayê, hezkirin û tama xwarina kesî bi ser a te nakeve. Serê sibê dema te ez ji xewê şiyar dikirim, xwarin dida min û ez bi paqijî û rûkenî dişandim dibistanê, ma ez ê çawa ji bîr bikim dayîka min a şîrîn û dilovan li ber dilê min.

Niha li vir jiyana me baştir bûye. Erê, zivistanê ji ber sermayê û nebûna pêdiviyên zivistanê û ambargoya li ser me, me hinek tengasî derbas kirin, lê niha bi derbasbûna biharê re rewşa me gelekî baştir e. Li vir hevalên min ên cur bi cur pir hêja jî çêbûne, hinek ji wan ji pêkhatayên ereb û asûrî ne jî. Aha wisa, em wekî pênaseya mozayîka gelan pir bi rêzdarî bi hev re didin û distînin. Ji kesî re nebêje dayê, bila di navbera me û te

de be(!) " dibe ku ez fêrî erebî jî bibim" ku ev jî xemlandineke mezin a bîrdoziya me ye.

A din, em tev baş in. Hevalên min pir hêja ne; hema hema her yek ji herêmekê ye. Weke dema xebatê jî, em sibehê 7-8 şiyar dibin, carinan heya demjimêr 9'an û carinan heya 11'ê şevê dixebitin. Carinan ji ber înternetê pirsgirêkên me derdikevin, an wekî din em pir baş in. Aha! di vê navberê de ew penîrê te ji bo me şandî pir xweş bû, me hemû xwar. Ji ber wê jî spasî, silavên taybet ên hevalên min tevan ji bo we hene...

Ew nameyên hûn dişînin carinan dereng digihêjin min, ji ber wê dereng bersivê didim. Ger derfet hebe ez ê tim ji bo we binivîsim dayê can.

We pirsî bû, lê niha tiştek ji bo min pêwîst tune ye, tenê başî, saxî û selametiya we dixwazim. Em jî, bi hemû tiwanayên xwe ve hewl didin ku xebata xwe ya amadekirina pirtûkan heya dawîya Gulanê bi şêweyekî herî serkeftî bi dawî bikin...

Bibore dayê, min dixwest bîranînên li vir ên kar û hevalên xwe, hîn zêdetir ji bo we binivîsim û bi were parve bikim, lê dema min tune ye.

Di dawiyê de jî, silavên min ji bo hemû malê û hevalên min ragihîne, bi taybet ez destê te û bavê xwe maç dikim.

Silav, rêz û hezkirin dayê can

Jînda Zagros

Taxa Azadî /Kolana 3/Rimêlan

PEYV

Dilovan: Dilnerm, dilnazik

Bîrdozî: Îdeolojî

Tiwan: karîn, şêyan

RASTNIVÎS

Weke di mînaka li jêr de jî tê dîtin, nameya asayî bi birepeyvên bangî dest pê dike. Piştî wê navbereke kurt tê nivîsîn û dikeve navbera naverokê. Her tiştê tu dixwazî bînî ziman, di vê bendê de dinivîsî û derbasî benda encamê dibî. Divê benda encamê, ji bendên din kurtir be.

Peyvên weke: Divê, pêwîst e, her wiha tê de nayên bikaranîn.

TÊBÎNÎ

Dibe ku naveroka nameyê ji çend bendan pêkhatî be.

Li milê jor aliyê rastê dîrok, li milê jêr aliyê çepê navnîşan û li milê rastê jî nav, paşnav û şanenav tê nivîsîn.

Dîrok

Bang

Destpêk.....

.....

.....

Naverok

.....

.....

.....

.....

.

Encam

.....

.....

Navnîşan

Nav û paşnav

Şanenav

Li ser namedankê, aliyê jor, milê çepê nav û navnîşana hinêr, li milê rastê pûl, li aliyê jêr milê rastê jî, nav û navnîşana girtek tê nivîsîn.

Nav û Navnîşana Hinêr

Pûl

Nav û Navnîşana Girtek

PIRS

- Berê name çawa dihatin şandin?

2- Nameya di mijara jor de, ji kê re hatibû şandin?

CUR Ê AWA

Dema em li danasînên nameyan temaşe dikin, pê dihesin ku ev nameya me curenivêseke taybet e.

Ji ber nivîskar, ev name bi awayekî taybet ji dayîka xwe re şandiye.

Ji nivîsên ji bo dost, heval an ji bo xizman tîn şandin re **nameyên taybet** tê gotin.

Cureyên Nameyan:

1- Nameyên Taybet: Ew nameyên ku ji bo heval, dost, evîndarî, serxweşî, spasî, vexwendin û pîrozbahiyan tên nivîsîn.

2- Nameyên Wêjeyî: Kesên navdar di aliyê huner û wêjeyê de, bi aramca hest û hizrên xwe bidin xuyakirin û rexnekirin, nameyên wêjeyî dinivîsîn.

3- Nameyên Fermî: Nameyên ji bo ragihandina kar, di navbera saziyan de yan bi heman armancê ji kesên taybet re tên şandin.

4- Nameyên Kar: Nameyên bi aramca têkîliyên karê bazirganiyê yan jî ji bo sazûmankirina mercên xebatê di navbera aliyan de ji saziyên taybet an saziyên fermî re tên şandin.

WANE 5

TILHELEF

Tilhelef 3 km li rojavayê bajarê Serê Kaniyê dikeve, navê xwe ji girê bajêr girtiye, hejmara şênîyên bajêr 5 hezar kes in. Girê bajêr ji rojhilat ta rojava; ji 300 ta 500 metreyan dirêj dibe.

Li aliyê bakurê gir şaxekî çemê Xabûrê yê ku jêdera wî herêma Urfa ya Bakurê Kurdistanê ye, diherike. Herêma li derdora gir axeke berhemdar e û bi hezarê salan mirovên herêmê bi çandiniyê û xwedîkirina sewalan debara xwe dikirin.

Max Von Oppenheim (Maks Von Opênhêm) lêkolîn kir û bû sedema hilweşîna gelek şûnwaran. Lêkolînên pêşîn ên Oppenheim di sala 1899'an de dest pê kirin, lê ew têgihîşt ku di bin axa gir de gelek şaristanî hatine veşartin. di sala 1909'an de ji bo destûra lêkolînê bigire daxwaznameyeke fermî pêşkêşî dewleta Osmanî kir û di sala 1910'an de destûrnameya lêkolînê wergirt û di 5'ê tebaxa 1911'an de dest bi kolan û lêkolînan kir.

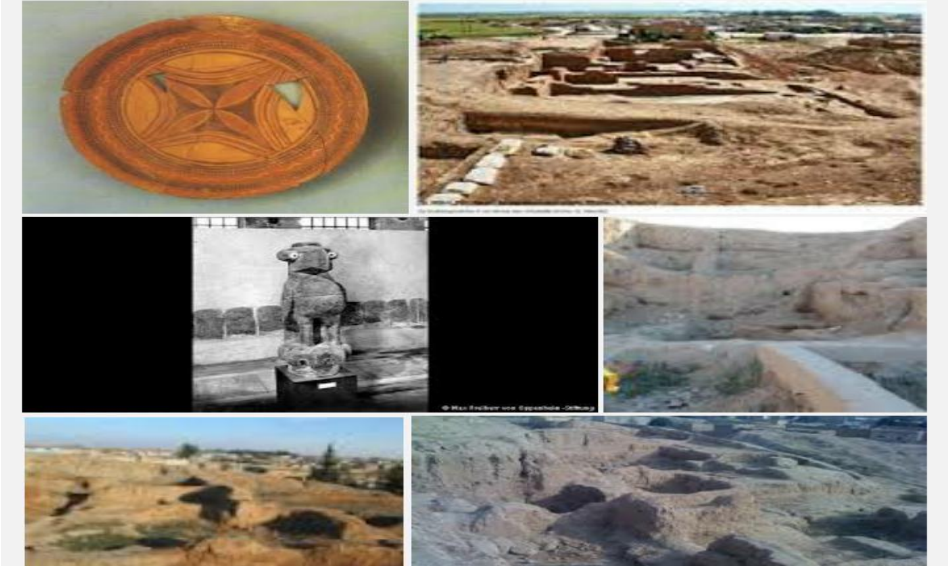
Oppenheim paşê ji karê diplomasî berda û hemû alavên xwe yên kolan û lêkolînê anîn Tilhelefê. Di sala 1913'an de karên

lêkolînê rawestiyan û dihate payîn ku di zivistana 1914-1915'an de dîsa dest pê bike, lê ji ber şerê cîhanê yê yekem karê lêkolînê 14 salan rawestiya. Piştî 14 salan di bihara 1924'an de Oppenheim dîsa vegeriya Tilhelefê, lê dema ku ew vegeriya gelek şûnwarên gir ji aliyê Ermeniyên ve rûxiyabûn ji ber ku ji bo avakirinê hatibûn bikaranîn. Di sala 1920'an de peykerên ku di salên 1911-1913'an de hatibûn dîtin, hatin berhevkerin û li gorî hevpeymanekê bi Fransiyên re beşek ji wan peykeran dê li Muzeya Helebê bînin dayîn û beşek jî, dê ji bo Berlînê bînin veguhestin. Oppenheim lêkolînên xwe yên dawî li Tilhelefê di sala 1929'an de kirin, berhem û parçeyên arkeolojîk di 43 sindoqan de ji bo Berlînê hatin veguhestin.

Xerckirinên kar û barên lêkolîna Tilhelefê gihîştîye 275.000 markan. Ji ber ku rayedarên dewleta Elmanyayê ji bo dayînan li hev nekirin, li kolana Franklin a Scharltawn (Franklin a şariltawin) a Berlînê muzexaneyê bi navê Tilhelefê vekirin û hemû berhemên dîrokî yên Tilhelefê tê de hatin bicihkirin.

Di sala 1943'yan de muzexaneyê Tilhelefê a Berlînê sê caran ji aliyê hêzên hevkar ve hat bombebarankirin û gelek parçeyên dîrokî rûxiyan û gelek jî şkestin, lê tiştê balkêş ew e ku parçeyên dîrokî yên ku li muzeyên din ên Berlînê di depoyên asê de hatibûn veşartin û tiştêk bi wan nehat. Di tebaxa sala 1944'an de di encama hevpeymanekê de barê 9 kemyonan berhemên dîrokî ji bo depoya beşa şûnwarên rojhilatê muzexaneyê Berlînê hatin veguhestin. Her wiha, hin parçeyên ku berê li muzexaneyên Elmanyayê bûn, tiştêk bi wan nehatibû.

Di sala 1946'an de gelek berhemên dîrokî ku di muzexaneyên Berlînê de bûn, ji aliyê hêzên Sovyetê ve hatin desteserkerin, lê di sala 1958'an de gelek ji wan berhemên vegerandin Elmanyayê. Lê gelo ev berhemên ku bêyî vîna gelê kurd hatine lêkolînkirin û li cîhanê hatine belavkerin, heye ku rojekê vegerin warê xwe Rojavayê Kurdistanê?

Gelek dagirker li ser herêma Tilhelefê re derbas bûn, dagirkeriya herî dawiyê jî di 8'ê Mijdara 2012'an de ji aliyê komên DAIŞ'ê, Cebhet El-Nusra û gelek komên çete ve pêk hat. Piştî nêzî salekê roja 5'ê Mijdara 2013'an Yekîneyên Parastina Gel (YPG) herêma Serê Kaniyê û Tilhelefê jî di nav de rizgar kirin. Li gorî lêkolînên arkeolojîk, di binê axa Tilhelefê de dîroka 8 hezar sal veşartî ye. Ev dîrok û berhemên dîrokî pêwîst e bînin parastin.

PEYV

Payîn: Gumankirin, texmînkirin

Rûxandin: Hilweşandin

Peyker: Pût, Senem

Muze: Entîkxane, cihê parastina tiştên kevnar û dîrokî

RASTNIVÎS

Cihê Bikaranîna Tîpên Gir:

- 1- Hevok bi tîpa mezin dest pê dikin.
- 2- Piştî pirsnişan, baneşan, cotxan û xalê peyv bi tîpên mezin dest pê dikin.
- 3- Rêzikên helbestan bi tîpa mezin dest pê dikin.
- 4- Navên taybet ên ku ji lawiran re hatine dayîn bi tîpa mezin dest pê dikin.
- 5- Navên saziyên fermî bi tîpên mezin dest pê dikin.
- 6- Navên welat, herêm, bajar, navçe, gund, tax, kolan, çem û çiyayan bi tîpên mezin dest pê dikin.

PIRS

- 1- Tilhelef dikeve kîjan parçeya Kurdistanê?
- 2- Sedemên hilweşîna gelek şûnwarên Tilhelefê, çi bûn?
- 3- Kê Tilhelef ji çeteyan rizgar kir û kengî?

RÊZIMAN

Dema niha:

Heke karek di dema têdeyî bê kirin, dema wî karî weke dema niha tê binavkirin.

Awayê pêkanîna vê demê: qertafa dema niha "di-" + rayeka dema niha ya lêkerê + qertafa kesane.

Lêker	Ki rde	pêşgir	Qertafa dema niha	Rayeka dema niha	Qertafa kesane	Hevok
Bezîn	Ez		di	bez	im	Ez dibezim
Çêkirin	tu	çê	di	k	î	Tu çêdikî
Meşîn	E w		di	meş	e	Ew dimeşe
Vexwarin	E m	ve	di	xw	in	Em vedixwin

Mînak:

Ez **dixwîn**im. Em **diger**in.
 Tu **dixwîn**î. Hûn **diçin**in.
 Ew **dixwîn**e. Ew **dilîz**in.

Neyîniya dema niha: Bi alîkariya qertafa "**na-**"yê pêk tê.

Mînak:

- Ez ji Payîzê hez **nakim**.
- Em qehwê **venaxwin**.
- Hûn **naçin** malê.
- Ew cilan **ranaxe**.
-

Têbînî: Her weke ji mînakan jî diyar e, di lêkerên pêkhatî (bipêşgir) de qertafa dema niha û qertafa neyîniyê dikevin navbera pêşgir û rayeka lêkerê.

WANE 6

GIRÎNGIYA XWENDINÊ

Her mirovê ku bixwaze hemû erkên mirovahiyê pêk bîne, zana bibe, rûmetê bi dest bixe, weke mirovekî hêja di nava civakê de bê dîtî û bibe xwediyê zimanekî wêjeyî, pêwîst e bixwîne. Heke mirov nebe mirovekî xwenda, nikare bi awayekî tam pêşketinên mezin bi xwe re çêke. Ji ber ku bê xwendin, gavavêtinên mezin ne gengaz in.

Ger îro em karibin dîroka xwe ya bi hezarê salên derbasbûyî bizanin, awayê çanda xwe ya kevnar fêr bibin û awayê jiyana pêvajoyên derbasbûyî têbigihin, bi saya xwendinê ye, lewre gelên xwendin ji xwe re nekirine armanc, têk çûne û tune bûne. Li aliyê din jî dema em temaşeyî zanyar û pêşengên civakê dikin, dibînin ku girîngiyê mezin dane xwendin û perwerdeyê û wiha gotine:

"Civakbûna zarokan, bi çalakiya perwerdeya civakê tê meşandin."

Her wiha Hz. Mihemed jî wiha gotiye: "Zanistê bixwaze ji landikê ta gorê. " Di "Qurana Pîroz" de jî yekemîn fermana ji mirovan re hatî dayîn peyva: "**Bixwîne**" ye. Ji van gotinan jî tê zanîn di hemû qadên jiyane de pêwîstiya me bi xwendinê heye.

Heke em bixwazin bibin mirovên birûmet, pêşketî û pêşeng, pêwîst e em bixwînin, perwerde bibin û gelê xwe bidin xwendin û perwerdekirin.

PEYV

Rûmet: Nirx

Gengaz: Dibe, pêkan

PIRS

- 1- Çima gelên ku girîngê nedane xwendinê, tune bûne?
- 2- Gotar li kû derê tê bikaranîn? Lêkolîn bikin.
- 3- Sûdên xwendin û perwerdeyê ji bo civakan, çi ne?

RÊZIMAN

Dema bê: Ev dem ji bo karekî ku hîn pêk nehate, tê bikaranîn.

Awayê pêkanîna vê demê: Amraza dema bê "dê" û "ê" + qertafa bi + rayeka dema niha ya lêkeran + qertafên kesane.

Lêker	kirde	Amraza dema bê	Pêşgir	qertafa merc û daxwaziyê	Rayeka dema niha	Qertafa kesane	Hevok
Lîstin	Ez	ê		Bi	lîz	im	Ez ê bilfîzim
Şandin	Ew	ê		Bi	Şîn	e	Ew ê bişîne
Hilgirtin	Em	ê	hil		Gir	in	Em ê hilgirin
Raketin	Egîd	dê	ra		kev	e	Egîd dê rakeve

Mînak:

Ez ê **bixwim**.

Ew ê **vexwin**.

Dilgeş **dê biçe**.

Baran **dê bibare**.

Têbînî: Her wekî ji mînakan diyar e, qertafa merc û daxwaziyê "bi" di lêkerên pêkhatî de ango bi pêşgir ji holê radibe.

Di dema bê de neyînî:

Qertafa neyînîyê ya dema bê "ne" ye. Di lêkerên pêkhatî de dikeve navbera pêşgirê û rayekê.

Mînak:

- Ez ê **negirim**.

- Canda dê **neçe**.

- Ez ê **ranekevim**.

WANE 7

PEYAMA NEWROZÊ

Gelê berxwedêr! Îro roja cejn, vejîn, berxwedan û serhildana gelê kurd a asoya herî bilind e.

Di vê rojê de, gelê kurd bi berxwedana xwe ya bêhempa, gelên Rojhilata

Navîn ji bin darê zordariya desthilatdaran rizgar kiriye. Ji bo serxwebûna xwe dest bi vekirina rûpeleke nû ya dîrokê kiriye û bûye gelê herî xwedî dad. Di heman demê de, di vê roja pîroz de bi hewldanên Mezlûman ji kevneperestî û zordariya dagirkerên Kurdistanê re gotiye: Êdî Bes e û biryara berxwedana çekdarî ya ji bo azadiya gelê kurd û Rojhilata Navîn hatiye dayîn. Ev berxwedana pîroz, di bin pêşengiya Şehîdan de, bi Rewşen, Egîd, Adil, Zîlan, Bêrîtan, Leyla, Xebat, Rustem, Simko, Şîlan û Çîçekan bilind bûye.

Gelê birûmet!

Ev roja pîroz beriya derketina Tevgera Azadiya Kurdistanê, ji aliyê neyarên gelê kurd ve weke hemû bermayên gelê kurd hatibû qedexekirin, lê bi berxwedana van lehengan û gelê welatparêz, neçar man ku vê roja binirx weke Cejna Neteweyî ya gelê kurd bipejirînin. Ji bo bidestxistina vê xelatê, xwîna gelek zarokên we, bav û dayîkên we, xwîşk û birayên we hat rijandin. Ji bo ev roj, bibe rojeke mayînde, hêvî û daxwazên pakrewanan bên pêkanîn, pêwîstî bi xebat û berxwedaneke hêj bi rêk û pêktir heye.

Tê zanîn, di pêvajoya vê berxwedana demdirêj û zehmet de, gelek îxanet û bêmafî li ser we û şoreşa me hatine pêkanîn. Her tim hat xwestin ku em dîroka xwe ya ji aliyê dijminan ve hatî reşkirin, dubare bikin. Lê we bi berxwedana xwe ya salan, bêyî ku stûxwehriyê ji tu zordaran re bikin, we, ew vale derxistin û hêviyên wan di dilê wan de hêlan.

Gelê hêja!

Em bawer in, ev berxwedana we ya binirx, dê heya gihandina mirovahiyeke birûmet berdewam bike û dê bibe berxwedana gelek rojên mîna vê roja pîroz.

Bi vê boneyê em cejna we pîroz dikin û serkeftinên bêdawî dixwazin.

PEYV

Aso: Dûrahiya dawî tê dîtin-(ufuq)

Kevneperestî: Parastina tiştên paşverû

Pakrewan: Şehîd/Cangorî

Newroz: Roja nû

PIRS

- 1- Peyva "Newroz" tê çi wateyê?
- 2- Çima gelên Rojhilata Navîn, Newrozê pîroz dikin?
- 3- Çawa kurd ji bin zordariya desthilatdaran, rizgar bûn?
- 4- Tu di Cejna Newrozê de çi dikî?
- 5- Çima rêjîmê cejna dayîkê ya ku di rastiyê de 13'ê Adarê ye, kiriye 21'ê Adarê?

CUR Û AWA

Nivîsa derbsbûyî axaftin e. Dema em temaşeyî axaftinê dikin, ji ber ku li ser tiştê girêdayî civakê yan li ser pirsgerêkekê li benda çareseriyê ye, jê re axaftina hizrî ya amadekirî tê gotin.

Di axaftinê de tevgerên dest, rû, mil, çav, serî û laş di bandorkirinê de roleke girîng dilîzin.

Bêjera/ê axaftinê, pêwîst e tevger û axaftinên xwe li hev bîne.

RÊZIMAN

Dema boriya têdeyî: Dema ku bûyerek pêk hatibe û bi dawî bûbe, ev dem tê bikaranîn.

Mînak:

Rûken çû sînemayê.

Min karê xwe qedand.

Ez li nava bajêr geriyam.

Zîlan çîrok gotin.

Neyîniya dema boriya têdeyî: Bi alîkariya qertafa neyîniyê "ne" pêk tê.

Mînak:

Rûken neçû sînemayê.

Ez li nava bajêr negeriyam.

WANE 8

SIYABENDÊ SILÎVÎ Û XECÊ

...Piştî Siyabend mezin bû, dil ket Xecê, dema Xecê didin kurê Mîrê Şikaka, bi alîkariya pîrekê, Siyabend Xecê direvîne... Revand û bir serê Çiyayê Sîpanê Xelatê... Xecê rûnişt, Siyabend serê xwe danî ser çoka Xecê û raza... Di wê demê de birek pezkovî di ber wan re derbas dibin. Nêriyek, bizinê ji yên din distîne... Rewşa Xecê û Siyabend tê ber çavên Xecê û Xecê dikene, ji xwe re dibêje:

Eynî mîna Siyabendê min ê Silîvî ye.

Xwediye tîr û kevanê zêrîn e.

Haya Siyabend ji bayê felekê qet nîne

Bizin hat ser kaniyê

Devê xwe xist kaniyê

Xecê li bizinê dinêre

Nêriyê girover bi çavê xwe dibîne
Çi qas ew nêrî li van deh nêriyan dixîne
Xecê keniya û kir qîrîn e
Siyabend bi kenê wê re
Çavên xwe vekir ji xewa şîrîn e.
Rabû ser xwe dest bi kêra xwe digihîne

Dibêje:

Te nêrî ku serê min tazî ye
Tu bi keçeliya min dikeniyê
Ji min re bêje rastî ye
Di dilê te de çi heye û çi nîne.

Xecê dibêje:

- Siyabend bila ez bibim bi qurbana keçeliya te,
Ji bilî muhbeta te tiştêk din, di dilê min de nîne,
Bes ez ê ji te re bêjime
Min dozdeh pezkovî îro bi çavên xwe dîne,
Yek bizin bû yazdeh heb nêrî ne,
Yekî kinikî girover di nav van de bû
Şaxên wî dozdeh, şaxî ne,
Li deh nêriyan xistîne
Ji ser bizinê vedigerîne
Kenê min hat, min got:

Eynî mîna Siyabendê min ê Silîvî

Xwediyê tîr û kevanê zêrîn e.”

- Siyabend got:

Xecê ez ew qasî li dinyayê geriyame,

Min kesî fêris û pêhlewan weke xwe nedîne,

Tu nêriyê pezkoviya dikî weke min,

Tu bi çavên xwe bibîne.

Ew nêrî îsev li ku be, ez ê serê wî jê bikim,

Goştê wî ji me re bikim
şîv e...

Piştî digihê pezkoviyan,
nêriyê girover birîndar dike, li
ber serjêkirinê, nêrî şaxê xwe lê
dixe, di Çiyayê Sîpanê Xelatê
de diavêje, bi serê sîxekî
belalokê bi nîva tehtë ve
dimîne...

Xecê lê digere wî di wê rewşê
de dibîne, digirî û ban dike:

Hey lo lo Siyabendo Sibat e xweş Sibat e,

Berf li min û te, tê bi gulat e,

Di ser te re zinarekî bilind e,

Di bin te re riya karwan e,

Di bin rê de, ava Muradê, ava bi Ferat e,

Siyabendo cihê min bike, ez hatim ba te.

Siyabend:

- Hey lê lê mala bavê şewitîyê,

Xwe bikêşa gundan bigihîne.

Werîsên heft gundan li hev bicivîne.

Tu bi destê xwe, xwe bi nexweş û birîndarê mala bavê xwe bigihîne.

Siyabendê Silîvî fêris û pehlewane dinyayê, ji binê Sîpanê Xelatê ji ser kelemê belalokê tu derîne...

Piştî werîsên heft gundan tîne weke wî gotî çêdike, nikare Siyabend rizgar bike, xwe diavêje ser laşê Siyabend û her du bi hev re ser rîya karwaniyan dikevin, hîna Xecê temam nebûye... Serpêhatiya xwe ji serkarwan re dibêje û jiyana xwe ji dest dide. Karwanî jî gorên wan dikolin, navê wan ser datînin, li dora herdu goran darên spîndaran diçînin, zincîrekê bi kêla wan ve dikin, piyanekê bi zincîrê ve dikin û datînin ser kaniyê.

PEYV

Muhbet: Hezkirin

Fêris: Mêrxas, siwarê mêrxas

Pehlewan: Leheng

Gulat: Di mijarê de ji komikên barîna berfê re tê gotin.

PIRS

- Lehengên destanê, kî ne?1

2- Ramana bingehîn a destanê, çi ye?

CUR Û AWA

Ji nivîsên bûyerekê yan çend bûyeran digire dest, tê de çend leheng heyî, di nava civakê de şopeke kûr hêlayî û di bin bandoriya bareyê de hatin nivîsîn re **destan** tê gotin.

Di destanê de dibe ku carinan nivîsa pexşan carinan jî di bin bandora bareyê de be. Ger hemû pexşan be taybetmendiya xwe ya destanî winda dike.

RÊZIMAN

Kişandina lêkeran li gorî deman.

Rader	Dema niha	Dema bê	Dema borî
xwendin	dixwîne	dê bixwîne	xwend
vegotin	vedibêje	dê vebêje	vegot
şiyarkirin	şiyar dike	dê şiyar bike	Şiyar kir

HÎNDARÎ

Tu jî destanekê peyda bike û di lînûsa xwe de binivîse.

HÎNDARÎ 3

AXAFTIN

Kesê baş perwerde dîtî, zimanê wan ê axaftinê xweş e. Divê perwerdeya baş, di temenê biçûk de, ji malbat an ji dibistanê bigire, ji ber ku fêrbûn û sererastkirina ziman di temenê mezin de zor e.

Di roja me de taybetmendiya herî baş, axaftina rast û xweş e. Ji ber wê kors tên vekirin û gelek mirov ji bo şaşiyên xwe yê axaftinê rakin, tevî van korsan dibin û di van korsan de perwerdeyê dibînin. Di serî de rêveber û mirovên kar, kesên dixwazin di karên xwe de serkeftî bin, dikin armanc ku zimanê xwe baş bi kar bînin. Di axaftin û nivîsînê de hewl didin ku zimanên wan bigihin pileyeke bijartî. Di vê riyê de hewldanan zêde dikin. Ji bo bibandor, xweş, rast û durist biaxivin.

Her sê pirsên destpêkê li gorî mijarê bibersivînin.

1- Axaftina xweş encama çi ye?

- A) Encama xebateke baş e.
- B) Encama perwerdeyeke baş e.
- C) Encama rêzdariyeke baş e.
- D) Encama bi pîvanbûneke baş e.

2- Di roja me de taybetmendiya herî baş, çi ye?

- A) Mêrxasî ye.
- B) Axaftina rast û xweş e.
- C) Malpeydakirin û dayîn e.
- D) Têkiliyên di navbera mirovan de ne.

3- Ji bo bibandor, xweş, rast û durist biaxivin, karmend çi dikin?

- A) Armanca wan, zimanê xweş û baş bi kar anîn e.
- B) Dikin armanc bazirganiya xwe zêde bikin.
- C) Siyasetê bikin.
- D) Hewl didin bi zimanê biyanî biaxivin.

4- Ji nivîsên ji bo daxwaza kesan, gazinek wan an jî rewşekê ji cihê peywendîdar, radigihîne re çi tê gotin.

- A) Nameya taybet
- B) Daxwazname
- D) Nameya wêjeyî
- C) Vexwendname

5- Di navbera roj, meh û salê de, kîjan nîşane tê danîn.

- A) Xal
- B) Xêzika axaftinê
- C) Xalbêhnok
- D) Xêzika xwehr

6- Ji wan rêzikên tîpê gel hev û wateyekê bi hev re tekûz dikin re çi dibêjin?

- A) Hevok
- B) Bend
- C) Mijar
- D) Malik

7- Nameyên tu ji bo heval, dost, xizm û hezkiriyeke/î xwe re rêdikî, kîjan cureyê nameyê ne?

- A) Nameya kar e.
- B) Nameya wêjeyî ye.
- C) Nameya taybet e.
- D) Daxwazname ye.

8- Lêker li gorî çêbûna xwe dibe çend beş?

- A) 2
- B) 3
- C) 4
- D) 5

9- Ji peyva di hevokê de kirina kar pêk tîne re çi tê gotin?

- A) Bireser
- B) Lêker
- C) Jêder
- D) Têrker

10- Ji nivîsên bûyerekê yan çend bûyeran digirin dest, tê de çend leheng heyî û di bin bandoriya bareyê de mayîn re çi tê gotin?

- A) Roman
- B) Serpêhatî
- C) Destan
- D) Axaftin

11- Nivîsên dirêj ên ku bûyerekê yan gelek bûyeran bi hev re radigihînin û di nava wan de gelek leheng heyî re çi tê gotin?

- A) Nivîsên ramanî
- B) Axaftin
- C) Ceribandin
- D) Roman

12- Peyvên hemwate bigînin hev:

1- Berz	a- Kevnxane
2- Şîn	b- Xemgirtin
3- Muze	c- Bilind
5- Xûl	ç- Çemandî
6- Şax	d- Çiya

13- Ji hevokên li jêr yê rast bi tîpa (R), yê şaş bi tîpa(Ş) nîşan bikin û yê şaş sererast bikin.

- 1- Lêker ji raderan pêk tîn û li gorî rewşê tê guhertin. ()
- 2- Peyva kirina karekî dide nîşandan em ji wê peyvê re dibêjin kirde. ()
- 3- Nivîsên dirêj ên ku bûyerekê yan gelek bûyeran bi hev re radigihînin û di nava wan de gelek leheng heyî re çîrok tê gotin. ()
- 4- Rêzika ku li dawiya rêzikan tê dubarekirin, jê re dibêjin malik. ()
- 5- Ji nivîsên ji bo daxwaza kes, kom û gazinek wan ji cihê peywendîdar radigihîne re daxwazname tê gotin. ()

BEŞA 4

ZIMAN Û GEL

DR. QASIMLO

DÎLBEREK MIN DÎT BI
ÇAVAN

SEYDAYÊ HÊJA OSMAN
SEBRÎ

COTYARÎ

HÎNDARÎ 4

WANE 1

ZIMAN Û GEL

Ziman diyardeyeke xwezayî ye, li ba hemî neteweyan peyda dibe, ew jî stûna herî xurt e, di bin banê mala neteweyan de, ji ber ku banê miletekî li ser sê stûnan ava dibe ziman, ax û dîrok. Dema yek ji van stûnan nebe, ew ban bi aliyekî dibe û bi taybetî Ziman ê herî sereke ye.

Dema tu bixwazî kesekî binasî, tu yê bêjî tu çi kesî û ji çi miletî yî. Dema ew bêje ez ji miletekî me, di serî de ziman tê bîra te, piştre ax û di dawiyê de jî, dîrok. Lê dema tu ji kesekî pirs nekî tu yê wî kesî nenasî, ne bi cil

û bergên wî û ne bi reng û pora wî, ew tê nasîn, tenê dema ew bipeyive, wê demê zimanê wî bala te dikişîne ku ew çi kes e. Bala xwe bidin vê helwestê bê çi qas ziman di jiyana mirovan de girîng û pêwîst e.

Bi rastî tişta herî bedew, xweşik, nazik, şîrîn û xweş, ziman e. Ziman nasnameya mirovan e. Ew hebûna miletekî ye. Lewra dema dagirker dixwazin miletekî ji holê rakin di destpêkê de li tunekirina zimanê wî miletî digerin. Di dîrokê de, miletê hatî tunekirin, pêşî ew ji zimanê wî dûr kirine û hiştine ku zimanê xwe ji bîr bike, yan zimanê xwe biçûk bibîne yan jî zimanê wî pê ne xweş kirine, hiştine ew ji zimanê xwe fedî bike.

Zimanê kurdî zimanekî piralî ye û mirov dikare wî bi hemû rengan bi kar bîne.

Zimanê kurdî yek ji zimanê milletên cîhanê ye û berxwedaneke dijwar kiriye, mîna milletê kurd xwe parastiye ta xwe gihandiye vê radeyê.

Dema em zimanê kurdî bidin ber zimanên cîhanê ku îro bi rengekî çalاک

dijî, em ê wî weke zimanekî zengîn bibînin, ji ber ku zimanên cîhanê bi hezarê konferansan pêk anîne, lê zimanê kurdî nekariye di bin setemkariya dijminan de yek konferansê pêk bîne û kariye vê hêzê biparêze. Lewra ew weke zimanekî xurt û zengîn tê xuyakirin. Lê bi rastî zimanê bi çar zaravayan û sedê devokan dikare mîna çar zimanan were bikaranîn.

Çi qas xweş e, dema mirov bi zimanê zikmakî bipeyive, binivîse, bixwîne û bihizire. Ji ber vê yekê çî qas kesên, zana, jîr û hostayên mezin rabûne û her tim gotine: "ziman, ziman, ziman"

PEYV

Diyarde: Tiştê ku heye, yan diqewime, yan jî tê kirin.

Stûn: Dara qayîm a di navbera ban û binê xanî de.

PIRS

- 1- Netewe, li ser çend stûnan ava dibe?
- 2- Mirov, bi çî tê nasîn?
- 3- Dema dagirker dixwaze miletekî tune bike, di serî de çî dike?

CUR Û AWA

Ji agahîdayîna di mijarekê de piştgiriya nêrînekê, yan jî nivîsên bi armanca daxuyaniyekê hatine nivîsîn re **gotar** tê gotin.

RÊZIMAN

Hevok: Dema ku çend bêje li gorî rêz û rêzikekê li pey hev rêz bibin û wateyekê bidin, ji vê koma bêjeyan re "hevok" tê gotin.

Di hevokê de du hêmanên bingehîn: "kirde, pêveber" û du hêmanên alîkar: "bireser û têker" hene.

Hêmanên hevokê:

1- Kirde: Ew hêman e ku kirina karê di hevokê de digire ser xwe .

Mînak:

Silava gulana kom dike.

Rojhatî waneya xwe da.

Ew bi hevalên xwe re kar dike.

mase şkest.

Kêman caran be jî kirde veşartî ye, bi alîkariya qertafên kesane xwe nîşan dide.

Mînak:

Ji bo serbikeve dixwîne.

Helbestan dixwînim.

Kar dikî?

Ji dibistanê hatin.

Hin caran kirde ne ji tenê peyvekê, ji çend peyvan jî pêk tê.

Mînak:

Ahîna jîr fêrî xwendinê bûye.

Xwendevanên Zanîngeha Rojava di pêşbirkê de bi ser ketin.

Birayê min ê biçûk îro ji bajêr vegeriya.

HÎNDARÎ

Tu jî gotarekê li ser girîngiya ziman binivîse.

WANE 2

DR. QASIMLO

Dr. Ebdulrehman Qasimlo, di 22'yê çileya pêşîn a sala 1930î de, li bajarê Êrmiyeyê ji dayîk bûye. Xwendina xwe ya seretayî û navîn li bajarê Êrmiyeyê tamam kiriye û piştê ji bo berdewamkirina xwendina xwe çûye bajarê Tehranê. Ebdulrehman Qasimlo di temenê xwe yê biçûk de pê hesiyaye ku gelê Kurdistanê di rewşeke kambax û dijwar de dijî... Her çend Ebdulrehmanê nûgihîştî ji malbateke dewlemend û bavê wî

Mihemed Axayê Wisuq yek ji dewlemend û begên herî mezin ên di herêma Êrmiyeyê de be jî, lê wî jiyana xwe qet ji derd û xemên jiyana xelkên hejar cuda nedidît û heya ji bo mafê gel, jiyana xwe jî, ji dest da. Li ser wê helwesta kurdheziya wî, çalakiyên xwe yê siyasî ji sala 1945'an dema ku di temenê 15 saliya xwe de bû jî, damezrandina Yekîtiya Ciwanên Demokrat ên Kurdistanê Îranê li bajarê Êrmiyeyê, da destpêkirin. Piştî ku Komara Kurdistanê, Mahabad, di 1946'an de bi hevkarîya hêzên biyanî û xiyaneta Yekîtiya Sovyetan têk çû. Dr. Ebdulrehman Qasimlo bi hevkarîya gelek hevalên xwe yê din, xebata xwe ya siyasî bi rengê nêrî û berfireh dîsa da destpêkirin.

Piştê ew bû endamê fermî yê Partiya Demokratîk a Kurdistanê. Bi vî awayî, wî armanc û riya xwe ya dûr û dirêj hilbijart. Ebdulrehman Qasimlo di temenê 18 saliya xwe de ji

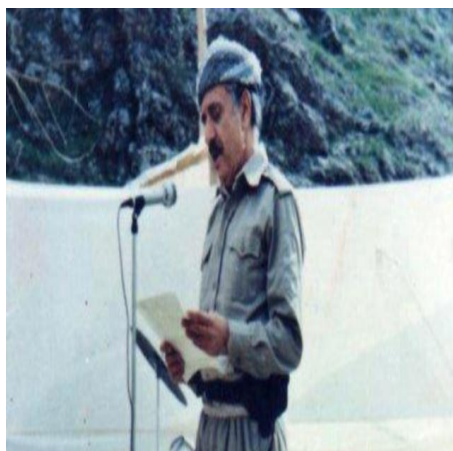
bo xwendina bilind diçe welatê Fransayê. Bi prensîp û şeweyê xebat û nirxandinên xwe yên siyasî û zanistî, bala her kesî dikişîne ser xwe. Dr. Qasimlo piştî pênc salan xebata li dijî emperyalîzmê careke din vedigere Komara Çîkê û di sala 1962'yan

de li zanîngeha Pragê dîplomeya doktoriya xwe ya di beşa aborî de jî, distîne. Karekî herî girîng di jiyana Dr. Qasimlo de ew bû ku ji sala 1976'an heya 1978'an di beşa ziman û bajarvaniya kurdan de, di zanîngeha Serbon li Parîsê, mijûlî dersgotinê bû. Wî bi nivîsîna babetên cur bi cur di rojname û kovarên Ewrûpî de derbarê jiyana civakî, dîrok û rewşa siyasî ya kurdan di wê demê de karî heya radeyeke dîrokî û pirsgirêka gelê kurd baştir bi raya giştî ya Ewrûpayê bide nasîn. Her ji ber van xebatên xwe Dr. Qasimlo li Ewrûpayê mîna kesayeteyeke siyasî û zana di derbarê pirsgirêka gelê kurd de dihat nasandin û dewletên Ewrûpayê di vê derbarê de dîtin û nirxandinên wî mîna Serokekî didîtin. Piştî ku di sala 1979'an de Mihemed Riza şah Pehlewî ji Îranê reviya Dr. Qasimlo vegeriya Rojhilatê Kurdistanê û xebata xwe ya siyasî bi rengekî berfireh li hemû Rojhilatê Kurdistanê, da destpêkirin. Dîsa ji bo astengiyên Komara Islamî direve û vedigere Ewrûpayê.

Roja 12 û 13'ê gulana sala 1989'an bû sêyemîn car dema ku berdevkên Komara Îslamî ji bo gotûbêjê li Viyena paytexta Awistiryayê hatibûn dîtina Dr. Qasimlo, ji nişka ve ji zimanê çekên wan xwîn peyivî û bi du guleyên ku ji demanceya yekî ji nûnerên dewleta Îranê derketî Dr. Qasimlo bi bêbextî dikujin û

tevlî karwanê nemiran dibe. Belê bi vî awayî serok û nûnerekî din ê şoreşa Kurdistanê li welatekî Ewrûpî ku her roj zêdetir ji xwarina rojane navê mirovperwerî û demokrasiyê tînin ser zimên û li ser zagonên demokrasiyê diaxivin, bû qurbaniyê protokolên aborî. Xêzana Dr. E.

Qasimlo û Partî Demokratî Kurdistan li dijî vê mirovkujiyê gilînameya xwe radestî dewleta Awistriyayê kirin û heya niha dadgeh hêjî bê sûd didome. Berhema herî navdar û girîng ê Dr. Qasimlo ku têza doktoraya wî ye. Pirtûka wî ya bi navê " **Kurd û Kurdistan** " ku bi şeweyekî akademîk û zanistî lêkolînên wî di vê pirtûkê de hatine nivîsîn. Ev pirtûk yek ji çavkaniyên herî zanistî û baş ji bo nasandina dîrok, aborî û xebata siyasî ya kurdan bi gelên cîhanê ku bi awayekî berfirehtir pirsgerêka gelê Kurdistanê binasin, nivîsîbû. Pirtûka " Kurd û Kurdistan " heya niha bi çend zimanên zindî yên cîhanê (Ingilîzî, Erebî, Farisî) hatiye wergerandin. Dr. Qasimlo bi hûrbîniyeke baş hemû aliyên pirsgerêka kurd di vê berhema xwe ya giranbûha de şîrove kirine.

PEYV

Nepenî: Veşartî

Babet: Mijar

Xêzan: Malbat

Têz: Pile

PIRS

1- Kar û xebata Dr. Qasimlo bi kurtî binivîse.

2- Pirtûka Dr. Qasimlo ya bi navê “Kurd û Kurdistan” li ser çi ye?

3- Dr. Qasimlo bi çi awayî hat şehîdxistin?

CUR Ê AWA

Jîname: Ew curenivîsa ku jiyana kesekî/ê bi awayekî berfireh radixe ber çavan.

Plana jînameyê:

1- Dîroka ji dayîkbûnê

2- Cihê ji dayîkbûnê

3- Rewşa tê de mezinbûyî

4- Erk

5- Taybetmendî

6- Xebatên hatîn kirîn

7- Çi bandor kiriye

8- Girêdayî kîjan beşa wêjeyê ye

9- Ger mirî be, dîrok û cihê mirinê

10- Piştî mirinê nivîsên ser hatîn nivîsîn

11- Ger wêne û nivîseke destê wan hebin, tên danîn.

RÊZIMAN

2- **pêveber:** Di hevokê de hêmana ku karekî, bûyerekê, rewşekê radigihîne pêveber e.

Mînak:

Deriyê malê ji nişka ve **vebû**.

Dara li mala me **dinive**.

Xalê min **cotkar e**.

Bihar **demsaleke xweş e**.

Pêveber dibin du cure: Pêveberên ku bûyer û karekî nîşan didin û pêveberên ku rewş û taybetiyekê nîşan didin. Pêveberên ku kar û bûyerekê nîşan didin, bi alîkariya lêkeran pêk tên. Pêveberên ku rewş û taybetiyekê nîşan didin bi alîkariya navdêr û rengdêran pêk tên.

Mînak:

Bêrîvan çelekê **didoşe**. Kar û bûyer

Xunavê gul **çandin**.

Xwîşka min **xwendekareke jîr û jêhatî ye**.

Serdar **şivan e**.

Rewş û taybetî

HÎNDARÎ

Tu jî jînameya pakrewanekî/ê binivîse.

WANE 3

DÎLBEREK MIN DÎT BI ÇAVAN

1

Zehmetek wan pir bi min dan,
Dil hedef kir, tîr li min dan.
Bê edet cewher bi min dan,
Xemzeyê pir mekr û fendan.
Lê li min berda girînê,
Bê sebeb ketme nivînê.
Lê ji ber husna şirînê,
Kanî hûrya serzemînê.
Ew bi xwe halim bibînê,
Zulf û xalê xemrevînê.

2

Dîlberek min dî bi çavan,
Agirek berda hinavan.
Şem' û rohniya zîlamê,
Zulf û xalên te tamamê.
Şerbeta şirîn kelimê,
Sed şikir îro selamê.
Şerh û teqrîra Îslamê,
Reng û elwanê dicamê.
Min qebûle hikmê rindan,
Lê çi bêjin qewl û bendan.

3	4
Zulf û xal û mest û naz e, Gerdenê, gerden firaz e. Cerd dikim, ehlê mecaz e, Xef dibin estar û raz e. Ez çib kim sewm û nemaz e, Min di dest tembûr û saz e. Dil ebîr û nest û mîrê, Da li min derbek bitîrê. Kirme heba zemherîrê, Kanê Melayê Cizîrê.	Ka Xanî Şêxê beşerê, Baba Tah'r, Elî Herîrê. Şev dikim nalîn û zarî, Ey Siyapûş tu xumarî. Çend Siyapûş tu starî, Dir û yaqûd û mirarî. Hespê şahê şahsiwarî, Ji işqê tu bi eh û zarî. <i>Siyapûş</i>

PEYV

Şem: Roj

Zîlam: Tarîtî

Zulf: Bisk

Kelam: Gotin

Şerh: Şîrovekirin

Teqrîr: Biryar

Elwan: Koma rengan

Xemzê: Navê evîndara nivîskar

Husna: Xweşikbûn

Mest: Serxweş

Firaz: Bilind

Cerd: Tor avêtin

Mecaz: Xaze

Estar: Tişta herî hatî strandin

Raz: Sir , xef , merez

Sewm: Rojî

Nemaz: Nimêj

Ebîr: Debar

Nest: Hest

Heb: Lib

Zemherîr: Navê beşeke dojhê ye, Sermaya zêde

Beşer: Mirov

Xumarî: Çavlixew

Mirarî: Micewher

Şahsiwar: Şahê siwar

Hûrî: Perî

EM HELBESTVANÊ XWE BINASIN

Siyapûş, wêjevanekî navdar ê kurd ji Rojhilatê Kurdistanê ye. Di helbest û çanda kurdî de deryayeke kûr e. Siyapûş, gelek berhemên binirx ên weke helbest di dîwana xwe de nivîsîne, jan û taybetmendiyên gelê kurd bi awayekî mecaz lorandiye û bi taybet pirtûkek bi navê “**Seyfîmilûk**” nivîsiye. Dîroka ji dayîkbûna xwe bi ebcêde wiha dibêje: "*Bi avzêre nivîsî xetê kufîl temam ebcêd ji yekita ûlûfl mae'llim, dabî destê wan, lewhê sînîn. Bi carekê elîf û bêkirin telqîn.*" Yanî bi hesabê ebcêde 1205'an koçî dabaşa xwe dike.

RASTNIVÎS

Valahiyên di rêzikên li jêr de dagire:

Dîlberek min dît,

Agirek hinavan.

.... rohniya zîlamê,

Zulf û xalên

.... kelamê,

Sed selamê.

PIRS

- 1- “**Dîlberek min dît bi çavan**”, ev berhema kîjan helbestvanî ye ?
- 2- Helbesta me ji çend malikan pêk hatiye?

CUR Û AWA

v helbest ji ber ku tê de hem hestiyarî, hem sembol heye ji ber wê çendê helbesteke hem lîrîk e, hem jî sembolîk e.

Bareya vê helbestê tam e û li dawiya her rêzikên helbestê jî redîf hatiye bikaranîn.

Di waneyên derbasbûyî de bare weke çar beşan hatibû diyarkirin. Yek ji wan bareya lawaz e.

- Ji wekheviya tûpeke dengdar a li dawiya rêzikên helbestan ên hatin dubarekirin re **bareya lawaz** tê gotin.

Mînak:

Weke bibil ez iŝqê gul nalîn me tên xweŝ ji di

Iŝqê hebîbê ez kirme zilzerd rû zeîf weke hilal

Siyapûŝ

Bareya Hevdeng:

- Dema li dawiya rêzikên helbestan ji bo ahengiyê peyveke hevdeng û wateyên wan cuda re **bareya hevdeng** tê gotin.

Mînak:

Ferdên ku di riya azadiyê de navêjin tu **gavan**

Bê guman dê tim û daîm ji serdestan re bibin **gavan**

WANE 4

SEYDAYÊ HÊJA OSMAN SEBRÎ

Rehmetî, Qenatê Kurdo pesnê Mamoste Osman Sebrî dide û wiha dibêje:

" Li paş seydayê Cegerxwîn şêrê serê çiyayên Kurdistanê yê yekemîn Osman Sebrî ye. Di rewşenbîrî û şerê xwenasîna kurdistanê de û di şerê serbestî û azadkirina kurdan de gelek roj û salên giran li pêşiya wî mêrî bûn. Lê ew di îş û karê xwe de ji riya xwe venegeriya. Wî gelek xebat ji bo serxwebûn û azadiya gelê kurd kiriye."

Seyda Osman sebrî di sala 1905'an de li gundê Narincê (Bakurê Kurdistanê) ji dayîk bûye. Bavê wî serekê êla mirdesanê bû. Di sala 1915'an de bavê wî çûye ser dilovaniya Yezdan. Apê wî Şukrî ew xwedî kiriye û rê kiriye xwendinê. Wî xwendina xwe di sala 1922'yan de qedandiye. Lê weke tê zanîn ku apên wî şukrî û Nûrî ji ber têkiliyên wan ên bi şoreşa Şêx Se'îd re mîna gelek hevalên xwe hatin bidarvekirin. Bandora şoreşa Şêx Se'îd gelekî li wî kir û ew jî ket nava rojên reş û giran de. Ew tevî hevalên xwe dibe û dikeve nava derdê neteweya xwe de. Çi bi eşkere û çi bi dizî, xebata xwe berdewam dike. Hukûmeta Roma Reş wî digire û diavêje zîndanê. Ew di zîndanê de dimîne ta sala 1928'an. Wî berdidin, lê careke din wî di sala 1929'an de didin dadgeha leşkerî. Piştî vê yekê ew di 24.09.1929'an de berê xwe dide Sûriyê. Xebata xwe ya welatparêziyê ji bo milletê xwe didomîne. Bîr û baweriya xwe ya serxwebûn û azadiya kurdistanê belav dike. Tê gotin ku Osman Sebrî 12 caran hatiye girtin û carinan jî ew sergon kirine. Ew pênc caran ketiye bin çavnêriya polîsên Sûriyeyê de. Bi gotina Nûredîn Zaza, Osman Sebrî xwendin û nivîsîna zimanê kurdî li cem Celadet Bedirxanê navdêr hîn bûye. Wî bi liv û

tevgera xwe û bi jêhatbûna xwe ev zanist di nava kurdan de belav kiriye û ji kurdan jî fêr bûye. Wî dest bi pirsên mîna dîrok, civak û siyasî kiriye û bi wan ve mijûl bûye. Wî gelek gotarên dîrokî li ser kurd û kurdistanê nivîsîne û gelek nivîsên serpêhatî û çîrok jî nivîsîne. Wî helbest jî nîşan kiriye. Berhemên wî çî çîrok çî helbest di nava salên 1932-1945'an de di kovar û rojnameyên kurdî yê wê demê de ku Celadet Bedirxan û kamuran Bedirxan çap dikirin, hatine belavkirin.

Nivîsarên wî di Kovara Çiya de jî hatin belavkirin. Ta vê dawiyê nivîsarên wî tam nehatine çapkirin, tenê hinek ji nivîsarên wî hatine çapkirin. Ew jî ev in :

Dîwana wî ya bi navê Apo

Helbestên tê de:

- Pira gendorê
- Xweşxana çiyakî
- Cejne pîroziya welat
- Leheng
- Rewa xortan

Wî dîroka kurd û kurdistanê di jimarên Hawarê de (28 – 29 – 30) belav kiriye

Êzdî û ola wan di Ronahî de (19 – 20 – 21)

Nêçîr di Ronahî de (18)

Nêçîra xortan di Hawar de (48)

Leheng serpêhatiya mêrxasên şoreşa Şêx Se'îd di çiyar de (3 – 4 – 5 – 6 – 7)

Çiyayê sasûnê Hawar (27)

Zîndan û nivîsandin Ronahî (24)

Li welatê çînan Ronahî (12)

Warê me ne yê Qore di Hawarê de (51)

Terşên şevê di Ronahî de (14)

Bi vî rengî jiyana xwe li Sûriyeyê bajarê Şamê berdewam kiriye. Ew li Rukin aldîn maye. Di 11.01.1993'yan de li bajarê Şamê çûye ser dilovaniya Yezdan û paşê li gundê Berkevîrê li goristana şehîdan hatiye veşartin.

Bi rastî piraniya helbest û hozanên wî li ser welatperwerî, yekîti û hevkarîya kurdan in. Li ser azadî, serbestî û serxwebûna kurd û kudistanê ne.

Şîret û gotinên wî di helbestên wî de tên xuyakirin.

Ev jî helbesteke wî ye.

Halê welat

Divê tu zanibî, ev bûne sê sal

Min ne dît xwîşk û bira, di mal

Ne me dît axa welat pira diyan

Ne vexwar kewsera gewrava çîyan

Dipirsî îro ji min halê welat

Dibêjim jê diçin sed agir û pê

Çi çiya, deşt û newal rêl û zimag

Çi bajar, gund û kelat avahî pag

Heya bi dar û çîyan kuç û zinar

Bi girîn kezeb ji min anîne xwar.

PEYV

Hawar: Kovareke bi zimanê kurdî li Şamê dihat weşandin di salên (1932-1943)

Roma Reş: Dewleta Tirk

PIRS

- 1- Kengî Osman Sebrî ji dayîk bûye û li ku derê ?
- 2- Li gorî Nûredîn Zaza, Osman Sebrî li ber destê kê fêrî xwendin û nivîsandina kurdî bûye?
- 3- Kengî berhemên Osman Sebrî hatine weşandin?

RASTNIVÎS, HÊMADAN Û PEYVÎN

Em çawa dikarin hevokên asayî bê ku peyva pirsyarî bi kar bînin, wê bikin hevoka pirsyarî? Bi vî rengî çend hevokên asayî vegeştînin hevokên pirsyarî.

CUR Û AWA Mijara hatî xwendin jîname ye.

RÊZIMAN

3- Bireser: Hêmana ji kirina karê kirdeyê bandor dibe, **bireser** e.

Mînak:

Min **genim** çand.

Tu **gulan** av didî.

Şervên me **welêt** diparêzin.

Me **al** hilda.

Hin caran bireser veşartî ye.

Mînak:

Min xwend.

Ew vedixwe.

Ez ê bêjim.

WANE 5

COTYARÎ

Dema ku cotkarek çend salan li pey hev heman zeviyê biçîne, êdî genimê wê zeviyê weke tê xwestin, çênabe. Ji ber ku di axa zeviyê de bêberhembûn çêdibe. Her wiha tûmarên ku genim pê çêdibe, di nava axa zeviyê de kêmbin. Ev rewş bandoreke neyînî li ser genim çêdike. Ji bo rakirina wê, pêwîst e çi bê kirin?

Di rewşeke bi vî awayî de cotkar neçar e vê zeviyê salekê bihêle neçandî. Dîsa ji bo ku tûmara windakirî careke din bi dest bixe, pêwîst e zevî were zibilkirin.

Rojekê cotkarek ji ber ku zeviya wî êdî berhem nedida, neçar dibe û ji bo kirîna genim diçe deşta Mêrdînê û rastî cotkarekî pisporekê, cotkarê pisporekê jê dipirse: "Ma zeviyên te nînin, tu têyî van deran genim dikirî?"

- "Hene, lê ji ber çandiniya zêde, êdî genim baş çênabe.

Ew jê re dibêje: "Here zeviya xwe bike şûv."

Piştî vegekirina malê, cotkarê belengaz dest bi hilkirina zeviya xwe dike û careke din pêwîstiya wî bi kirîna genim namîne.

Nexwe ji bo cotkarek karibe destkeftiyeke baş ji xakê bistîne, pêwîst e hem zeviya xwe bike şûv, hem jî di dema çêbûna çandiniyê de zibil bi kar bîne. Her wiha bêhnvedana zeviyan û kirêbkirina wan jî, pêwîstiya cotyariyê ye.

PEYV

Cotkar: Kesê cot dike

Şûv: Zeviya hatî kêlan, lê tov lê nehatî reşandin.

Kirêb: Kêlana girs a zeviyê

PIRS

- 1- Cotkarê belengaz, çima bi rexneyê re rû bi rû ma?
- 2- Çi bû sedem ku êdî zeviyê, genimekî baş nedida?
- 3- Ji bo ku cotkarek karibe destkeftiyên baş ji xakê bigire, divê çî bike?

CUR Û AWA

Ceribandin: ew curenivîsa ku nivîskar raman û hestên xwe di derbarê mijarekê de tîne ziman bêyî ku bikeve xema nebawerkirinê yan piştrastkirina wê bi çespendinê.

RÊZIMAN

4- Têrker: Têrker ji gelek aliyan ve karê ku tê kirin sergihayî (temam) dikin. Ev sergihayîkirin dibe ku ji aliyê demê, yan cih an jî rewşê ve be.

Her wekî ji ravekirinê jî diyar e, têrker di binyata xwe de hoker û daçek in.

Mînak:

Gundî **li dora gund** zivirîn.

Bajarî **serê sibê zû** diçin karê xwe.

Ez **gelekî** westiyam.

HÎNDARÎ

Tu jî mijarekê li ser berhemên zeviyên herêma xwe binivîse.

HÎNDARÎ 4

1- Peyva ku di hevokê de kirina kar nîşan dide, kîjan e?

- A) Hevalkar
- B) Lêker
- C) Têrker
- D) Hevalnav

2- Navên taybet çawa tên nivîsîn?

- A) Bi xêzika axaftinê dest pê dike, zayenda wê bi hêmaya birînê jê tê vekirin.
- B) Bi tîpa mezin dest pê dike û zayenda wê pê ve tê zeliqandin.
- C) Bi tîpa biçûk dest pê dike û ji kokan pêk tê.
- D) Bi tîpa mezin dest pê dike.

3- Nivîsa ku nivîskar neçar e dîroka rojê binivîse, ji kîjan curenivîsê ye?

- A) Serpêhatî
- B) Bîranîn
- C) Çîrok
- D) Rojane

4- Ji hevokên li jêr kîjan hevok di dema niha de ye?

- A) Ew dê di refê de waneyê bixwîne.
- B) Ez çûm Amedê, li bazarê geriyam û zivirîm.
- C) Bahoz, Karwan û Derya ji daristanê zivirîn.
- D) Şermîn wêneyan kom dike.

5- Ji hevokên li jêr, kîjan neyînî ye?

- A) Ez hatim dibistanê.
- B) Min av venexwar.
- C) Derya Spî pir fireh e.
- D) Heval di newalê de dimeşin.

6- Ji wan nivîsîn û berhemên bi mebesta li ser dikê bê lîstin, hatîn amadekirin re çi tê gotin?

- A) Çîrok
- B) Nutuq
- C) Guftûgo
- D) Şano

7- Di nava hevoka li jêr de peyva hatî reşkirin kîjan endama hevokê ye?

"Sorxwînê di deryayê de **li neyaran** xist."

- A) Têrker
- B) Bireser
- C) Têrkera cihî
- D) Lêker

8- Peyvên hemwate bigihîne hev:

1- Bargeh	şîretkar
2- Şêwirmend	xwedîkar
3- Karmend	xizanî
4- Hejarî	Wargeha leşkerî
5- Pesar	hurde
6- Xulek	cihê kaş

9- Ji hevokên li jêr yê rast bi tîpa (R) û yê şaş jî bi tîpa (Ş) nîşan bike û yê şaş sererast bike.

1- Tişta nivîsa rojane ji bîranînê cuda dike, di bîranînê de diyarkirina dîroka rojê ye. ()

2- Ez vê avê venaxwim? Hevokeke pirsiyariyê ye. ()

3- Ger em kevanekê ji nava nivîsa xwe derxînin, ew bandorê li ser wateya bingehîn a hevokê nake. ()

4- Di hevokên navdêrî de salox endama bingehîn e. ()

BELAVKIRINA WANÉYAN LI SER SALA XWENDINÊ

Hefte Meh	Hefteya yekem	Hefteya duyem	Hefteya sêyem	Hefteya çarem
Rezber			Perwerdeya rast	Dara û mamoste
Cotmeh	Hevaltiya rast	Cotyar û zevî	Kî me ez	Mêşên hingiv
Mijdar	Têkiliya çandê bi ziman re	Herêmeke Kurdistanê	Welatê min	Şivanê bilûrvan
Berfanbar	Rexneya li ser perwerdeyê	Kelha Elodîno	Pezkoviyên ciwan	- Ez - Melayê Cizîrî
Rêbendan	Roviyê stemkar	NIRXANDIN	BÊHINVEDAN	BÊHINVEDAN
Reşemeh	- Geliyê zîlan - Dayîka min	- Gulbihar Daxwazname	Dîrok û sirûd	Bilbilê dilşadî
Avdar	Name ji bo dayîkê	Til Helef	Girîngiya Xwendinê	- Peyama Newrozê
Cotan	- Siyabendê Silîvî û Xecê	- Ziman û Gel -Dr.Qasimlo	Dîlberek Min Dît Bi Çavan	Seydayê Hêja Osman Sebrî
Gulan	- Cotyarî	NIRXANDIN		